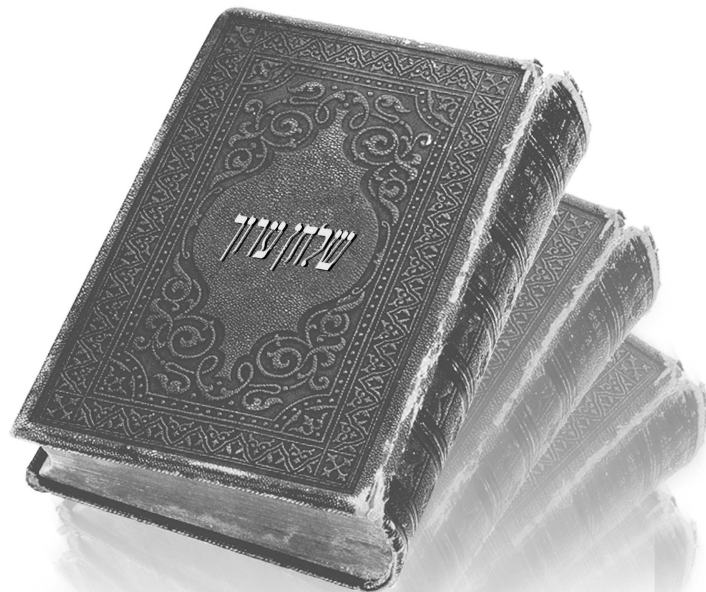

קנין הלכה

3

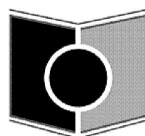
מראי מקומות

מס' 23

חודש שבט תשפ"ב

או"ח הלכות פסח

סי' תנא סעיפים א-יז

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

סימן תנא

סעיף א

בסעיף זה נתבאר בשו"ע כמה דינים:

[א] קדירות שנשתמשו בהן חמץ בימות השנה שרי להשהותן בביתו בפסח אחרי שמשפשפן היטב ומצניע אותן שלא יכשל להשתמש בהן בפסח.

והשמיענו השו"ע בזה שני חידושים:

א. אין איסור בל יראה ובל ימצא מצד החמץ הבלוע בכלים, ואפילו בישראל דייסא וכיוצא"ב באופן שהכלי בלע כמות גדולה של חמץ. וטעם ההיתר נתבאר במג"א בשם הראב"ן משום שהבלוע בכלי אינו נראה ואינו מצוי [ולכן אין כאן לאו דכל יראה ובל ימצא].¹

ב. עוד קמ"ל שמתיר להשתמש אחר הפסח בכלים האלו, ולא אמרינן שהבלוע בכלים הוא בגדר חמץ שעבר עליו הפסח וייאסר לבשל בכלי אף שאינו בן יומו, כדרך שאוסרים שימוש בכלי איסור שאינו בן יומו, והטעם משום דקיי"ל שאיסור חמץ שעבר עליו הפסח הוא מטעם קנס, ולא קנסו אלא כשעבר עליו בכל יראה ובל ימצא, והכא שלא עבר עליו לא קנסו כלל, ונמצא שהבלוע הנפלט מהכלי אחר הפסח הוא היתר.²

וכתב המשנ"ב [ס"ק ד] שבפמ"ג נסתפק אם בישראל ביום שביעי בא"י [או ביום שמיני של פסח בחו"ל] שלא להשתמש בו בעוד שהכלי בן יומו.³

[ב] כתב השו"ע שהיסק מבחוץ אינו מועיל להכשיר כלי חרס שבלע את החמץ מבפנים, והמקור לדין זה הוא בגמרא פסחים דף ל:.

ונחלקו הפוסקים אם דין זה קיים גם בליבון כלי מתכת:

(א) הפמ"ג [מ"ז ס"ק ד] כתב דכלי מתכת שבלע את החמץ מבפנים, וזה היה ע"י האור באופן המצריך ליבון, לא מהני ללבן מבחוץ אף שניצוצות ניתזים, אלא צריך ללבן מבפנים [והביא כן גם בשם הטור].

(ב) אמנם בשו"ת אבני נזר [או"ח סי' שסח] כתב דמסתבר דמתכת שאני מחרס, דכיון שמתכת מלובנת נחשבת אש בעצמה, הרי היא שורפת את כל הבלוע אף כשההיסק הוא מבחוץ. וכן כתב היר"ד [סי' צז פירוש הארוך ס"ק יג] דטמא של מתכת שהוא

ביאורים והערות

1. דין זה הוא אף כשהכלי בן יומו, כגון שבישל את הדייסא בכלי בערב פסח בבוקר. וכתב החזו"א שמתעם זה המוכר חמצו אינו צריך למכור את הבלוע בכלים.

2. דין זה הוא רק להא דקיי"ל כר"ש שאיסורו של חמץ שעבר עליו הפסח הוא מצד קנס, אבל לפי ר' יהודה שס"ל שחמץ שעבר עליו הפסח אסור מן התורה, אסור להשתמש אחר הפסח בקדירות שנבלע בהן הרבה חמץ קודם הפסח, כיון שלפי ר' יהודה הבלוע הנפלט אחר הפסח מן הכלי אסור מן הדין, וגזרו בו אינו בן יומו אטו בן יומו. [ואם נבלע בכלי רק משהו חמץ, כתבו התוס' (פסחים דף ל. ד"ה לשהינהו) דהקלו שמתיר לבשל בו אחר הפסח כיון שהוא נטל"פ ומשהו].

3. עיין בפמ"ג דאירי באופן שקודם שבישל את החמץ בקדירה כבר נאסר וחל בו הקנס של חמץ שעבר עליו הפסח, ולכן דן לומר דגם לאחר שנבלע בקדירה נשאר בו קנס זה, וממילא אם יבשל בקדירה זו אחר הפסח בתוך מעל"ע לבליעת החמץ יאסר התבשיל אף בדיעבד.

קנין הלכה

דק ונראה לעין שהוא מתלבן הימב, גם כשהאש מהצד השני ה"ז שורף את כל הבלוע. [ועיי"ש שדן לדחות את הראיה מדברי הטור].⁴

קנה כלים חדשים מהנכרי

המשנ"ב [ס"ק ג] הביא בשם האיסור והיתר שאם קנה כלים חדשים מהנכרי בביתו, יש לחוש שמא כבר נשתמש בהן חמין, ולכן אם הם כלי חרס אסור להשתמש בהן. ובשעה"צ [ס"ק ג] ציין לדברי השו"ע [יו"ד סי' קכב סעיף י], שמבואר דכלי סעודה שביד הנכרי ומסיה לפי תומו ואומר שחדשים הם ונראה כמו שהוא אומר, מותר לקנותם ממנו. וכתב הש"ך [שם ס"ק י] דנראה הטעם משום דסתם כלי עכו"ם אינם בני יומן, ונשאר רק איסור דרבנן [גזירה אינו בן יומו אטו בן יומו], ובדרבנן מהני נכרי מסל"ת. ולכאורה צ"ע למה בדיני פסח אסר זאת, וכתב השעה"צ דאין קושיא משם, וצ"ע הטעם. ואולי הטעם משום שבדיני פסח אין מקום להתיר משום הך טעמא דסתם כלי עכו"ם אינן בני יומן, דהא אנן מחמירין בנטל"פ בפסח כמבואר ברמ"א [סי' תמוז סעיף י].⁵ עוד י"ל שבדברי האו"ה לא הוזכר שהנכרי מסל"ת, דלכאורה נכרי האומר שהכלי חדש ולא נשתמש בו כלל, אינו בגדר מסל"ת דלהשכיח את המקח אומר כן. [וצריך ביאור מה האופן שבו חשיב מסל"ת בשו"ע יו"ד סי' קכב הנ"ל].

[ג] כלי שנשתמש בו בכלי שני

כתב הרמב"ם [פ"ה חמין ומצה הכ"ד] כלי מתכות וכו' שנשתמש בהן חמין בכלי שני כגון קערות וכוסות, גותן אותן לתוך כלי גדול ונותן עליהן מים רותחים ומניחן בתוכו עד שיפלוטו וכו', וכעין זה לשון הר"ף. ונחלקו המפרשים בביאור דעת הרמב"ם. (א) המ"מ למד מדברים אלו שגם כאשר עיקר תשמישו של הכלי בכלי שני, כגון שאחרי שעירה רותחין מהכלי הראשון לכלי השני תחב בו כף, טעונה כף זו הגעלה דגם כלי שני בולע, וסוגי לו בהגעלה דכלי שני.⁶ וכן העתיק הב"י בסעיף זה, וכן כתב הרמ"א דיש מחמירין בכלי שני. (ב) המג"א [ס"ק ג] כתב דנראה שגם הרמב"ם [והרי"ף] לא אסרו אלא בקערות שמערה עליהן מכלי ראשון, והעירווי הוא האוסרן, אבל כלי שנתחב בכלי שני גרידא ולא עירו עליו מכלי ראשון, אינו טעון הכשר כלל דאין בליעה בכלי שני. אמנם פסק המג"א דאף שנראה שזו דעת הרמב"ם, מ"מ לענין דינא יש להתיישב בדבר, כיון שהרשב"א [תורת הבית] פסק דכלי שני מבליע כדי קליפה, וא"כ עכ"פ בפסח יש לנהוג כן. והשו"ע [סעיף זה] לא הביא את דעת המ"מ שכלי שני אוסר, אך בסעיף ה הביא בפשיטות דכלי שבלע בכלי שני מגעילים אותו

ביאורים והערות

4. ויש שהביאו ראיה לזה מדין כלי מתכת שיש בו טלאי דלא מהניא ליה הגעלה גרידא, מחשש שמא יש חמין בעין מתחת לטלאי, אלא בעינן שיניח גחלים בוערות על מקום הטלאי, וזה יגרום לכך שהחמץ בעין שתחת הטלאי יישרף.
5. וקצ"ע למה לא יהא היתר לכתחילה משום ס"ס ספק לא נשתמש כלל בכלי, ואת"ל נשתמש אולי השתמש בדבר שאינו חמין ואין בו איסור כלל, וכפי שכתב החזו"א [סי' קיט ט"ק ט"ד הא] דכה"ג חשיב ס"ס, וא"כ גם בפסח צריך להיות מותר לכתחילה.
6. וכן מדוייק לכאורה בלשון הרי"ף והר"מ שכתבו דאחרי העירווי מניח את הכלי בתוך הרותחין עד שיפלוטו, ומשמע שלא העירווי לחוד הכשיר את הכלי אלא גם המשך השהייה בכלי השני.

קנין הלכה

בכלי שני. [ועיין ביאור הגר"א שכתב שהעיקר הוא דכלי שני אינו בולע ולא מפליט, ודברי השו"ע (סעיף ה) תמוהים דאזיל לפי הרשב"א].

להלכה: כתב המשנ"ב [ס"ק יא] בשם האחרונים שלכתחילה ראוי להחמיר להגעיל כלים שנשתמשו בהן בכלי שני, ובכלי חרס אין להשתמש כלל. אמנם לענין דיעבד אם כבר בישל תבשיל בכלי זה כשאינו בן יומו והוא הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט יש להקל אף בכלי חרס.⁷ ובכלי שלישי כתב בשעה"צ [סוף ס"ק י] דיש להקל אף בבן יומו.

ד] הכשרת כלי חרס על ידי החזרתו לכבשן

כתב השו"ע דאם מחזיר כלי חרס לכבשן הרי זה מועיל להכשירו, מקור הדין הוא בטור [בשם השאילתות]. אמנם כתב הא"ר [ס"ק ג בשם האו"ה] דאנו איננו נוהגים להכשיר כלי חרס באופן זה, והובא בפמ"ג [מ"ז ס"ק ד] ובחידושי רע"א. אבל כתב הפמ"ג שבדיעבד [שכבר בישל אחרי שהחזירו לכבשן] או שאין לו כלים אחרים והוא שעת הדחק, שרי להכשיר כלי חרס בהחזרת כבשונות.

כלי חמץ שעברו עליו יב חודש - שיטת החכם צבי

עיין בשערי תשובה [ס"ק א] שהביא את דברי החכם צבי [סי' עה וסי' פ] שכתב לחודש דכלי חמץ שלא נשתמשו בו יב חודש נתייבש הבלוע שבתוכו ונעשה כעפרא, ולכן אם בישל בו לא נאסר התבשיל [אף לשיטות האוסרות נטל"פ בפסח]. אמנם כתב שם החכ"צ שלא מלאו לבו להקל לבשל בכלי זה לכתחילה.⁸

החכ"צ למד את דבריו מהא דמתירים כלים שנשתמש בהן יין נסך לאחר יב חודש, אמנם תוס' [זבחים דף צה: ד"ה עירה] והרשב"א [שו"ת סי' תקעה] והר"ן [פרק כל הבשר דף מ. מדפי הרי"ף סוד"ה סכין] כתבו שאין ללמוד מדין נסך לשאר איסורין.⁹ הפמ"ג לא סמך על החכ"צ אף בכלי חרס שבלע איסור דרבנן. וע"ע בשו"ת רע"א [סי' מג] שהביא דמהראשונים מוכח דלא כהחכ"צ, וסיים רע"א ומו ירים ראש להקל, ולכן לא היקל שם רע"א אף במקום הפסד מרובה. גם בשערי תשובה [הג"ל] הביא את דברי השו"ת חיים שאל להחיד"א שהחמיר בזה, וכן דעת השע"ת בעצמו, וכן החמיר המהרש"ם [ח"א סי' קפא]. מאידך החיי אדם [סי' קכא ס"ד] הביא את דברי החכ"צ.

ויש מהאחרונים שצירפו את דברי החכ"צ כסניף להקל כשיש צירופים נוספים.¹⁰

ביאורים והערות

7. ועיין בשעה"צ [ס"ק י] שהביא שנחלקו האחרונים מה הדין אם הכלי בן יומו, דבחק יעקב ובא"ר ובגר"א משמע דיש להקל גם בזה בדיעבד, אך החי"א והגר"ז והמקור חיים לא הקלו אלא כשהוא אינו בן יומו.

8. עיין בשו"ת חכ"צ שכתב דלא הותרה שהיית יב חודש אלא בחמץ בפסח וביין נסך, שבהם נטל"פ אסור, אך בשאר איסורין שנטל"פ מותר בהן בדיעבד, אין להתיר אחר יב חודש, שמא יטעו בין תוך יב חודש ליותר מיב חודש, והובאו דברים אלו בשו"ת רע"א [סי' מג] ובפת"ש [יו"ד סי' קכב ס"ק ג]. ועיי"ש בפת"ש שהביא משו"ת בית אברהם שבמקרה שגוף האיסור שנבלע בכלי הוא מדרבנן יש מקום להקל אף בשאר איסורים, אך סיים דקשה לסמוך ע"ז אלא אם יש צירוף להקל.

9. וכתבו התוס' דביי"נ הקלו כיון שבלע רק בצונן, ועפי"ז כתב הפנים מאירות [בתשובתו שבשו"ת חכ"צ] שמסכים הוא לדברי החכ"צ בכלי שבלע חמץ ע"י כבישה ולא ע"י בישול. והרשב"א כתב שרק ביין מהני יב חודש כיון שכלה הלחלוחית, וגם הר"ן כתב שדין נסך שאני אף לענין בליעת צונן, עיי"ש.

10. עיין בשו"ת אג"מ [יו"ד ח"ג סי' מו] שנשאל במשפחה שנתקרבה לשמירת מצוות והיו להם כלים יקרים מאוד שלא נשתמשו בהם יותר מיב חודש, וכתב דמשום תקנת השבים, ומשום שתשמיש הכלים האלו הוא בכלי שני וספק אם נעשו בהם עירוי, יש להקל לסמוך על החכ"צ, ובתנאי שיגעילו אותם ג' פעמים במימות מחולפים לצרף דעת בעל העיטור שהיקל כן בכלי חרס.

קנין הלכה

סעיף ב

מקור הדין של כוביא הוא בגמ' פסחים דף ל:, ומתפרשים בו ב' עניינים:

- (א) היסק מבחויץ לא מהני למה שנבלע מבפנים [וכפי שנתפרש כבר בסעיף א].
 (ב) בכוביא אין חשש דילמא חיים עלה, משום שאין דרכה להתבקע, ולכן אם מילא אותה בגחלים ה"ז ליבון מעליא.

כלי אדמה

(א) כתב המג"א [ס"ק ד'] שלבנים שנתייבשו בחמה ולא ככבשן יש להם דין כלי אדמה ומהניא בהן הגעלה, וכבר נתבאר כך באו"ז [מסכת ע"ז סימן רצז], ובשבלי הלקט [סי' רז], ובהג"א [סוף מס' ע"ז]. [והוסיף הגר"ז שאם נשתמש בהן ע"י האש בעו ליבון ומהני בהו ליבון].

(ב) החזו"א [סי' קכ ס"ק ב] כתב דלא יתכן שכלי אדמה קילי מכלי חרס, אלא פשוט דלא מהניא בהו הגעלה. [והוסיף החזו"א שאין ללמוד מהא דמהניא הגעלה בכלי גללים, דהתם פירשו הר"ן והש"ג בשם הרי"ז שהכוונה לכלי שיש]. וכן הביא הדרכי תשובה [סי' קכא ס"ק כד] בשם ספר נזירות שמשון, וכן כתב היר יהודה [סי' סט פירוש הארוך ס"ק פא].
 ועיין ביאורים ומוספים 17.

סעיף ג

דין סכינים מבואר בגמ' [פסחים דף ל:]: שבתחילה אמרו שצריך ללבן את הברזל ואח"כ להגעיל את כל הסכין כולל הקת, ובמסקנא אמרו והלכתא אידי ואידי ברותחין.

ונחלקו הראשונים במעם הא דמהניא הגעלה ברותחין לברזל של הסכין אף שלפעמים משתמשים בה ע"ג האש.

א. תוס' [ד"ה והלכתא] והראב"ד [הובא בר"ן על הרי"ף דף ח. ד"ה ומסקינן] כתבו שחמץ קודם הפסח הוא בגדר היתורא

בלע, ובגמ' ע"ז [דף עו.] מבואר לגבי כלים שצלו בהם בשר קדשים דסגי להם בהגעלה הואיל והיתורא בלע, 11.

ב. הר"ן [פסחים שם] כתב דסכין מותר בהגעלה כיון שרוב תשמישו שלא ע"י האור, ולענין דיני הגעלה אזלינן בתר רוב תשמישו.

ולפי הר"ן גם סכינים שבלעו שאר איסורים די להם בהגעלה.

בדברי המג"א ס"ק ו

כתב המג"א [ס"ק ו] שכתב דכיון שהרמ"א [להלן סעיף ו] פסק דלא אזלינן בתר רוב תשמישו, א"כ סכינים בעו ליבון כיון שלפעמים משתמשים בהם בחמץ ע"ג האש.

ורע"א תמה על המג"א [וכע"ז הפמ"ג] דהא בגמ' מפורש דסגי לסכין בהגעלה, וא"כ על כרחינו לומר אחד משני התירוצים דלעיל, או דמיקרי היתורא בלע או דאזלינן בתר רוב תשמישו, ולכן לדינא אין אנו מקילין בעלמא לומר דחמץ מיקרי היתורא בלע [כגון בשיפור שרוב תשמישו ע"י האור] שמא העיקר כתיורין האחר ואזלינן בתר רוב תשמישו, וכן אין מקילין ללכת אחר רוב

ביאורים והערות

11. אמנם הרי"ף והרא"ש [פסחים] הביאו גם לענין דיני חמץ ששפודים ואסכולות טעונים ליבון, וכתב הר"ן דבזה מוכח דס"ל שחמץ אינו בגדר היתורא בלע, וכמש"כ הרמב"ן דחמץ שמו עליו. [ואינו דומה לכלי שבלע קדשים שכדי להיאסר צריך לחול בו שם חדש של נותר, דעד עכשיו לא היה בגדר נותר כלל, שבזה אמרינן דאם הוקלש איסורו ע"י הגעלה אף שלא נפלט כל הבלוע, מ"מ כבר לא יחול עליו שם נותר, משא"כ חמץ כשמגיע הפסח לא חל בו שם חדש, דכל השנה חמץ שמו, אלא שלא נאסר, ובהגיע פסח נאסר].

קנין הלכה

תשמיש הכלי, שמא העיקר דחמץ מיקרי היתירא בלע. אבל בסכין וכן בשאר כלים אשר יש בהם תרתי לטיבותא, [שהם בלועים מחמץ ושרוב תשמישן אינו על גבי האור], בודאי יש להקל כמפורש בגמרא.

הגעיל סכין בלוע משאר איסורין

כתב המשנ"ב [ס"ק יט] בשם החק יעקב [ס"ק יד] והמקור חיים דסכין בלועה משאר איסורין סגי לה בדיעבד בהגעלה [והיינו שאם הגעילה והשתמש בה בתבשיל אין התבשיל נאסר]. וכתב השעה"צ [ס"ק כב] הטעם משום שהפר"ח [ס"י קכא ס"ק יט] נקט לעיקר כדעת הראשונים הסוברים דאולינן בתר רוב תשמישו, ורוב תשמישו של סכין אינו ע"י אור, ולענין דיעבד סומכים הח"י והמקו"ח על הפר"ח.

סכין שיש בו חלודה

הט"ז [ס"ק ו] ביאר שמדובר בחלודה שיש בה ממש, והחשש הוא שמא יש תחתיה חמץ בעין. וכתב הפמ"ג שהט"ז בא לאפוקי מדברי הב"י והלבוש שכתבו דכאשר יש חלודה ה"ז מעכב את פליטת הבלוע בכלי מתחת לחלודה, והט"ז חלק וכתב שאין החלודה מעכבת את פליטת הבלוע בכלי, וכל החשש הוא לחמץ בעין. [ונפק"מ אם העביר את החלודה וניקה את הכלי מתחתיה מחמץ בעין, ומכאן ואילך לא השתמש בכלי ושוב עלתה חלודה באותו מקום, שלפי הב"י והלבוש א"א להגעיל את הכלי כל זמן שיש בו חלודה משום שהבלוע בכלי לא יפלט, ולפי הט"ז אפשר להגעיל את הכלי משום שאין כאן חמץ בעין, וההגעלה מפליטה את הבלוע גם כשיש חלודה].

והמשנ"ב [ס"ק כב] העתיק את דברי הט"ז.

עיין בפמ"ג [מ"ז סוף ס"ק ח] שנסתפק כשיש חלודה וא"א להורידה, ובא ללבן את מקום החלודה כדי לשרוף את החמץ הנמצא מתחת לחלודה, האם בעינין ליבון קשה או דסגי בליבון קל כדי לשרוף את הבעין. וכתב וז"ל שהעולם רק מניחים גחלת במקום החלודה וצ"ע עכ"ל.

הגעלת כלי חלבי לשימוש בכלי בשרי ולהיפך

כתב המשנ"ב [ס"ק יט] דסכין בשרי מותר מן הדין להופכו לסכין חלבי ע"י הגעלה [שגם בזה יש תרתי לטיבותא, דרוב תשמישו אינו ע"ג האור, וגם היתירא בלע], אך העולם נהגו איסור שלא להגעיל מבשרי לחלבי ולהיפך.

מקור הדברים הוא במג"א [ס"י תקט ס"ק יא], ועיי"ש שכתב בשם הלבוש דהטעם למנהג זה הוא משום שאם ינהגו להגעיל מחלבי לבשרי לא יהא לאדם אלא כלי אחד בלבד ובכל פעם יגעילנו, וזה אסור משום דאתי למטעין, וכעין הא דאיתא בגמ' [חולין דף טז:] דהטבח צריך שיהיו לו שלושה סכינים. והפר"ח [ס"י צז ס"ק א] כתב דאין לנו לאסור זאת, דאין אנו גוזרים גזירות מדעתנו בדבר שלא נזכר בתלמוד, וכן כתב החיד"א [מחזיק ברכה ס"י תקט ס"ק ג].

ומצאנו כמה אופנים שבהם התירו להגעיל מבשרי לחלבי או להיפך.

(א) כתב המשנ"ב [ס"ק יט] בשם תשובת חת"ס [ס"י קי] דאם בלאו הכי מגעיל את הכלי הזה מאיסור אחר כגון לצורך פסח, מותר להופכו מבשרי לחלבי.

(ב) וכעין זה כתב המשנ"ב [ס"י תקט ס"ק כה] בשם הפמ"ג [שם] שהמנהג להטריף מתחילה את הכלי ואז להגעילו. וכן הביא היד יהודה [ס"י פט פ"י הקצר ס"ק לו].

(ג) עוד כתב היד יהודה [שם] שאם מגעיל את הכלי כדי להשתמש בו פרווה ה"ז מותר [ומסתבר שהיינו אף באופן שיתכן

קנין הלכה

שיאכל את התבשיל הפרווה עם חלב, וכ"כ המהרש"ם [ח"ב סי' רמא]12
 [ד] עוד כתב המהרש"ם [שם בשם הדעת קדושים] שאם עברו יב חודש מאז שהשתמש בכלי, מותר להופכו מבשרי לחלבי ולהיפך.

[ה] כתב הפמ"ג [סי' תנב א"א ס"ק יג] דבשעת הדחק כשאין לו ברירה מותר להגעיל מבשרי לחלבי או להיפך.
 [ו] כתב הדרכ"ת [סי' קכא ס"ק נט] בשם לחם הפנים שאם קנה או קיבל במתנה כלי בשרי רשאי לעשותו חלבי [או איפכא], כיון שהוא עצמו לא הורגל להשתמש בו לבשרי ולא יבוא למעות.
 [ז] כלי הטעון ליבון נחלקו בו האחרונים:

א. השער המלך [פ"ד יו"ט ה"ח] כתב דבזה אין מנהג שלא להפוך את הכלי מבשרי לחלבי.
 ב. אמנם במג"א [סי' תקט סוס"ק יא] מבואר שאינו סובר כן, עיי"ש שהתייחס לליבון והביא את המנהג הנ"ל [ולא התיר אלא בכלי שלעולם אין משתמשים בו אלא ע"י ליבון, שבזה ליכא למוגזר]. וכן איתא ברמ"ע מפאנו המובא במחצית השקל על המג"א שם, וכן איתא גם בפמ"ג [סי' תנא א"א ס"ק לא] שאין ללבן מבשרי לחלבי.

סימן ד

סעיף זה עוסק בהכשר כלים הבולעים ע"י האור, שמבואר במשנה [ע"ז דף עה:]: שהכשרן ע"י ליבון דכבולעו כך פולטו. ונחלקו הראשונים אם גם לענין איסור חמץ בעינין דוקא ליבון, או שחמץ נחשב היתירא בלע ודינו ככלי שבלע בשר קדשים ונעשה הבלוע נותר, שמבואר בגמ' [ע"ז דף עו]. שאפילו שיפורים ואסכלאות שבליעתן ע"י האור סגי להן בהגעלה. וכבר הבאנו שנחלקו בזה הראשונים, הרי"ף והרא"ש והרמב"ן והרשב"א נקטו שחמץ בעי ליבון דחמץ שמו עליו. והמ"מ [פ"ה חמץ הכ"ג] כתב בדעת הרמב"ם דסובר שחמץ נחשב היתירא בלע, דסגי לו בהגעלה, וכן כתבו תוס' [דף ל:]: והראב"ד [הובא בר"ן]13.

להלכה: כתבו הפוסקים להחמיר בזה, והמג"א [ס"ק יא] אסר אף בדיעבד. [פירוש שאם יש לו כלי חמץ שתשמישו ע"י האור, והכשירו בהגעלה וצלה בו בשר, נאסר].

והאר"ר [ס"ק יג] והגר"ז התירו בדיעבד במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט לסמוך על השיטות שהגעלה מועילה, והפמ"ג היקל רק באינו בן יומו במקום הפסד מרובה, וכן העתיק המשנ"ב [ס"ק לב].

הגדרת ליבון

בגמ' [ע"ז דף עו]. איתא ועד כמה מלבנן א"ר מני עד שתשיר קליפתן. ובירושלמי [סוף פ"ה דע"ז] איתא עד שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו. והרא"ש בשו"ת [כלל יד סי' א] והמור [סי' זה] והשו"ע כתבו כהירושלמי, אמנם הסכימו האחרונים שגם שיעור שתשיר

ביאורים והערות

12. והוסיף שם המהרש"ם בשם הדעת קדושים שאם הגעיל כלי בשר לשימוש פרווה, ואחר זמן רוצה לייחדו לתשמיש חלב ה"ז מותר, [אך פשוט שאין להתיר אם מתחילה נתכוין להופכו לחלבי שלאחר זמן ישתמש בו לפרווה].
 עיין ביאורים ומוספים סוף 19.

13. עיין בפמ"ג [א"א ס"ק יא] שכתב דמי שמיקל לענין נ"ט בר נ"ט דמיקרי היתירא, כ"ש שיקל לענין הכשר הכלי דא"צ ליבון וסגי בהגעלה, וכבר הובא לעיל [סי' תמז]. והחזו"א נקט איפכא, שאף הרמב"ן וסיעתו שהצריכו ליבון יסכימו דלענין נ"ט בר נ"ט מיקרי היתירא.

קנין הלכה

קליפתן מהני. והפמ"ג [מ"ז סוס"י תנב תחילת קיצור דיני הגעלה] כתב דשני השיעורים האלו אחד הם. 14.

ליבון קל

כתב המרדכי [ע"ז סוס"י תתס] וז"ל כלים הבלועים מהיתר כגון של חלב או בשר אין צריכים ליבון גדול דנשירת קליפה, אלא רק עד שתהא יד סולדת בו משני עבריה, וגם רגילים לבדוק ע"י נתינת קש עליה מבחוץ לראות אם הקש נשרף בהכי סגי דא"כ שליט הליבון מעבר לעבר, אע"ג שלא תשיר קליפתו, ומ"מ די בכך דכיון דהיתירא בלע א"כ די להם בהגעלה ואע"ג דתשמישם ע"י האור כדמשמע בשמעתא, והא לא גרע אותו ליבון מהגעלה ואותו ליבון מפליט יותר מהגעלה, עכ"ל. ומבואר בדברי המרדכי דכל מקום שסגי לו בהגעלה מהני ליבון קל, ועוד מבואר דדבר שהוא בגדר היתירא בלע כמו חלב או בשר סגי לו בליבון קל אף היכי שתשמישו באור ממש.

ליבון קל

לא נתפרש היטב במרדכי אי סגי ביד סולדת משני הצדדים, או דבעינן לנהוג כמו שכתב שרגילים לבדוק בקש נשרף מבחוץ, והרמ"א [סעיף זה] העתיק קש נשרף. ורע"א ציין לדברי המ"ז [ס"ק ח] והמג"א [ס"ק כז] שכתבו שדי ביד סולדת בו משני הצדדים.

והפמ"ג כתב חילוקים לדינא בין שני האופנים האלו של ליבון קל, עיין במ"ז [סוס"י תנב] שכתב שאם קש נשרף מבחוץ ה"ז עדיף מהגעלה, וה"ז מועיל בכל מקום שהגעלה מועילה, והיכי שאין קש נשרף עליו רק יד סולדת בו ה"ז גרע מהגעלה ומהני רק למה שבלע בכלי שני. [והפמ"ג (א"א סוף ס"ק ל) כתב באופן אחר דאם נתחמם ליד סולדת בו ה"ז מועיל להגעלת כלי שבלע מכלי ראשון שהוסר מהאש, וכ"ש לכלי שבלע מעירוי דכ"ר, משא"כ קש נשרף מהני גם למה שבלע בכ"ר שע"ג האש ומעלה רתיחות]. ומשמע עוד בפמ"ג שנידון זה תלוי במחלוקת אם דבר שבלע בכ"ר שע"ג האש אפשר להגעילו בכ"ר שאינו ע"ג האש, דאם אפשר דאמרינן דכל כ"ר חדא הוא, א"כ כל שיס"ב משני עברים הוי כהגעלת כ"ר, משא"כ אם קפדינן דוקא בכ"ר שעל האש, א"כ רותח שיס"ב לא סגי בו למה שבלע ע"י האור רק קש נשרף.

בגדר הכשר הליבון

הראשונים נחלקו בגדר הכשר הליבון:

א. הרא"ה [בדק הבית בית ד שער ד דף לז:] כתב שהליבון שורף את הבלוע ואינו מפליטו. 15. והובאו דבריו בש"ך [סי' קכא ס"ק יז], וגם הפמ"ג [סי' תנא א"א ס"ק ל] כתב כן. ומטעם זה כתב הפמ"ג [שם] דאף באופן שהכלי שבלע ע"י האור לא הגיע לחום שניצוצות ניתזין הימנו לא אמרינן דכבולעו כך פולטו אלא בעי ליבון גמור שניצוצות ניתזין הימנו, דכיון שהכשירו של הליבון הוא ע"י ששורף ומכלה את הבלוע אין זה מועיל אלא כשניצוצות ניתזין.

ביאורים והערות

14. הב"י הביא דברי הגהות מיימוניות [פי"ז מאכ"א ה"ג אות ה] בשם הרב אביגדור שכתב דא"צ ליבון עד כדי שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו, ומשמע מסגנון הלשון שלא נתכוין כאן לדין ליבון קל המועיל במקום הגעלה ומטעם דהיתירא בלע, אלא אף באיסורא בלע ס"ל דזהו שיעור ליבון, וכ"כ בהגהות בית מאיר על החק יעקב [ס"ק כה]. ומ"מ להלכה נקטו הפוסקים דבכל מקום שהליבון נחוץ, מן הדין בעינן שיהיו ניצוצות ניתזים מן הכלי.

15. ומטעם זה כתב הרא"ה שכלי שבלע איסור במקצתו ע"י האור, והאיסור פעפע בכל הכלי משום דחם מקצתו חם כולו, כשבא ללבנו צריך ללבן את כל הכלי ואין די ללבן את מקצת הכלי, כיון שהליבון אינו מפליט רק מכלה את הבלוע.

קנין הלכה

ב. הרשב"א במשמרת הבית [שם] כתב שכאשר מלבן את ברזל הסכין ה"ז מועיל לפלוט גם מה שנבלע בקת הסכין, ומשמע שהחום של הליבון מהני גם לפלוט. 16

גדר ההכשר של ליבון קל

בלשון המרדכי [ע"ז סוס"י תתס] שהובא לעיל מבואר שליבון קל מפליט טפי מהגעלה, וכן כתב הפמ"ג [מ"ז סי' תנב ס"ק ד]. 17.

תשמישו ע"י האור

א) שיפור ואסכלא שנמשחו בשומן

כתב הרשב"א [תורת הבית והובא במשנ"ב ס"ק כז] דאף אם משחו את האסכלא במעט שומן, עדיין מיקרי תשמישו ע"י האור ובעי ליבון.

ב) צלי קדר

כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק מז וא"א ס"ק י] שצלי קדר [פירוש בשר הנצלה בתוך קדירה בלי רוטב, ונצלה בשומן שזב מעצמו] בעי ליבון דמיקרי בליעתו ע"י האור, ועוד שלפני שנפלט השומן ממנו כבר בלע הכלי מהבשר ישירות ע"י האור.

ג) תנור גרוף

כתב הפמ"ג [א"א ס"ק י] שאם נעץ סכין בלחם הנמצא בתוך התנור, מיקרי בליעתו ע"י האור אף אם התנור גרוף מנחלים, משא"כ אם נעץ סכין בלחם שהוצא מן התנור לא מיקרי ע"י האור וסגי בהגעלה.

ד) ריפות [גריסים] שנתבשלו עד שכלו המים

עיין בפמ"ג [א"א ס"ק ט] שדן לומר דריפות שנתבשלו עד שכלו המים מיקרי בליעתו ע"י האור כיון שכלה המשקה. וצ"ע דברא"ש [פ"ב פסחים] הביא דיעה כזו ודחאה, דא"כ כל הקדירות יצטרכו ליבון דפעמים שמתייבש המשקה ומקדיח התבשיל, אלא ודאי כה"ג. לא מיקרי ע"י האור כיון שיש לחלוחית משקה בתבשיל, והמשנ"ב [ס"ק סג] הביא את דברי הרא"ש האלו [ולא הביא את דברי הפמ"ג הנ"ל].

מתבת העומדת על האש ונשפך עליה משקה חמץ

הפמ"ג [א"א ס"ק יב] דן בכלי כגון חצובה העומדת על האש ונשפך עליה משקה חמץ כגון שכר, אי מיקרי בליעתו ע"י האור ובעי ליבון, או דכיון שהוא משקה ה"ז כבישול וסגי בהגעלה, ומסיק דהעיקר דהוי משקה וסגי לו בהגעלה, וסיים דנראה שבדיעבד יש להקל.

ביאורים והערות

16. בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סי' סו] ציין לתשובות מיימוניות [הלכות מאכ"א סי' ה] שכתב דכלי שבלע ע"י האור אך לא היו ניצוצות ניתזין ממנו, סגי ללבנו בחום כזה אף שאין ניצוצות ניתזין.

17. אמנם לגבי חמץ בעין הנמצא בסדקי הכלי, כתב המשנ"ב [ס"ק לג] דהטעם שכתב הרמ"א דסגי בליבון קל בסדקים אלו הוא משום ששורף את החמץ בעין שנמצא שם.

קנין הלכה

בדברי הט"ז ס"ק ח

האחרונים התקשו בדברי הט"ז:

א. מה שהקשה דאם חמץ מיקרי איסורא בלע [ולכן הצריך השו"ע ליבון] למה בטל בשישים קודם הפסח ואין חוזר וניעור, מה ענין זה לזה, נהי דהוי איסורא בלע מ"מ קודם הפסח לא גזרו לאוסרו במשהו, ואפילו בע"פ אחר חצות לא אסרו, כך הקשו הפמ"ג [מ"ז ס"ק ח] ורע"א. ומטעם זה לא קשה גם משיפור שצלו בו בשר שלא נזהרו במליחתו, שהרי שיפור זה בלע מבשר שנמלח במלח שיש בו פירורי חמץ, שזו תערובת שכבר נתבטלה בשישים.

ב. וכן צ"ע מה שהקשה ממחבת, דהט"ז עצמו [ס"ק טז] כתב דטעם הקולא במחבת הוא משום שמטנגין בה ע"י משקה¹⁸. וגם תירוצו הט"ז לא נתפרש היטב, דלכאורה כוונתו לומר דיש תרי גווני של דברים הנבלעים ע"י האור, דשיפור ואסכלא שצולים חמץ בעין אף בהיתרא בלע בעינין ליבון דוקא, משא"כ בשאר דברים, וצ"ע דלא מציינו חילוק כזה לאחד מהפוסקים.

סעיף ה

כבולעו כך פולטו

מקור הדין דכבולעו כך פולטו הוא בגמ' ע"ז דף עה: שלמדו כן מהפסוק בפרשת ממות כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וכו' וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים. וחז"ל למדו מזה דה"ה שדבר הבולע בכלי ראשון א"א להגעילו בכלי שני, וכן כל כיוצ"ב.

הגעלה לדבר שבלע בכלי ראשון שע"ג האש בכ"ר שאינו על האש

הפוסקים נחלקו בדבר שבלע בכ"ר ע"ג האש אם אפשר להגעילו בכ"ר שאינו ע"ג האש:

א. דעת ר"ת, וכן הדיעה הראשונה בטור [יו"ד סי' קכא] הוא דאפשר להגעילו גם בכ"ר שאינו ע"ג האש, דסו"ס שם כ"ר עליו¹⁹.

ב. הרמב"ן [סוף ע"ז], הר"ן והריטב"א [שבת דף מב:] וכן דעת הי"א בטור [יו"ד סי' קכא] ס"ל דאין להכשירו אלא בכ"ר שע"ג האש.

להלכה: כתב הפר"ח [סעיף זה] דבעינן דוקא כ"ר שע"ג האש, וכן כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ט] וכן הביא המשנ"ב [ס"ק לו]. [והגר"ז [סעיף זה] וכן העין יצחק [חיו"ד סי' יג] כתבו דיש לחלק בזה בין חמץ לבין שאר איסורים, דבחמץ יש לצרף את השיטות הסוברות דחמץ מיקרי היתרא בלע, ומסתבר דכשם שהתירו להגעיל מה שבלע ע"י אור כן התירו להגעיל בכ"ר שאינו על האש מה שבלע מכ"ר שע"ג האש, משא"כ בשאר איסורים אין להגעיל אלא בכ"ר שע"ג האש].

דבר שבלע ע"י עירוני

כתב המשנ"ב [סי' תנב ס"ק ח] שדבר שבלע ע"י עירוני אפשר להגעילו בכ"ר שאינו ע"ג האש ואף שאינו מעלה רתיחות, אך

ביאורים והערות

18. אמנם קושיית הט"ז [מסי' תנב] לענין זמן ההגעלה שמבואר שדנו חמץ כהיתרא בלע לענין נ"ט בר נ"ט אכן לכאורה צ"ע, ועיין לעיל [הערה 13] כמה שהבאנו מהחזו"א.

19. כן מוכח מהא דס"ל דאפשר להגעיל ע"י עירוני דבר שבלע בכ"ר שע"ג האש, אף שבעירוני נצטנן מעט מחמת האויר.

קנין הלכה

א"א להגעילו בכלי שני, ואף בדיעבד לא מהני, שהרי עירווי מבשל כדי קליפה משא"כ כלי שני [וע"ע משנ"ב סי' תנא ס"ק מ].

כלי שבלע ע"י הנחת דבר גוש

כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ט] דכלי שבלע ע"י שהונח עליו דבר גוש רותח א"א להגעילו ע"י עירווי משום שהמים מצטננים בזמן העירווי. 20 והוסיף [מ"ז ס"ק יא] דמ"מ א"צ כ"ר העומד על האש אלא סגי בכ"ר שהורד מן האש.

הנעלה בתוך מצקת

כתב הפמ"ג [מ"ז סוס"ק ט] ע"פ מה שמבואר בט"ז [יו"ד סי' צב ס"ק ל] דמצקת דינה ככ"ר לחומרא ולא לקולא, ולכן דבר שבלע בכ"ר א"א להגעילו בתוך מצקת, והוסיף הפמ"ג דאף באופן שהמצקת שהתה בתוך כ"ר העומד על האש והמים שבתוכה העלו רתיחות, אפ"ה אין דינה ככ"ר ממש שהוחמו דפנתו ע"י האש ממש.. והוסיף הפמ"ג דאפילו דבר שבלע חמץ מכ"ר שהוסר מהאש שאפשר להגעילו בכ"ר שהוסר מהאש אף שאינו מעלה רתיחות, מ"מ אין להגעילו במצקת הנ"ל, כיון שאינה ככ"ר לקולא רק לחומרא.

כבוש

כלי שנאסר ע"י כבישה די להגעילו בכ"ר אף שהוסר מהאש ואף שאינו מעלה רתיחות, כ"כ הפמ"ג [מ"ז ס"ק ט]. וכתב הפמ"ג [א"א ס"ק יז] שא"א להגעיל כבוש כזה ע"י עירווי מכ"ר, כיון שעירווי מכ"ר מבליע רק כדי קליפה ואילו כבוש נבלע בכל עובי הכלי.

ועיין להלן [סעיף כא] שכלי שבלע ע"י כבישה, מהני אם ימלאנו מים לכד שעות ואח"כ יתן מים נוספים לכד שעות, וכן יעשה פעם שלישית, וזה מהני להכשירו. וכתב רע"א [על המג"א ס"ק יז] שאם הכלי בלע ע"י כבישה ואח"כ הוכנס לתוך כ"ר, נבלע החמץ שבו עתה בחוץ ואינו נותר אלא בהנעלה.

כלי שנאסר ע"י מליחה

כלי שנאסר ע"י מליחה, שבלע רק כדי קליפה, כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ט] שא"א להגעילו ע"י עירווי, דאף שנקטינן שעירווי מבשל כדי קליפה היינו לחומרא, ולא לקולא, דעירווי הוי ספק. 21

כלי חרס שבלע איסור

כתב הפמ"ג [א"א ס"ק יג] דכלי חרס שבלע איסור, אפילו לא בלעו אלא בכלי שני אינו נותר בהנעלה. וכן כלי חרס שבלע ע"י כבישה מעת לעת אינו נותר בהנעלה. 22

ביאורים והערות

20. עיין בט"ז [יו"ד סי' צד ס"ק יד] ובש"ך [סי' קה ס"ק ח] שהביאו את דברי המהרש"ל והאו"ה שכתבו שדבר גוש מבליע ומפליט אף בכלי שני ודינו ככ"ר, והובא גם במג"א [סוף סי' שיח].

21. אך הוסיף הפמ"ג דאין לצרף ספק זה דעירווי לספק ספיקא, כגון שיש ספק אם עירווי איסור, ל"א שהכלי מותר מחמת ס"ס, ספק עירווי ואת"ל עירווי אולי עירווי אינו מבשל, דכבר הוכרע דינו לאיסור. וראיה מזה שלענין דם שבישלו ועירו אותו אסרינן ולא אמרינן דהוי ספיקא דרבנן ולקולא.

22. תוספת עיון: איסור שנתבשל בסיר לחץ

עיין בדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [מנחת שלמה ח"ב סוס"י סז ותניינא סי' נא] שכתב שגם דבר שנתבשל בסיר לחץ אפשר להגעילו

קנין הלכה

בענין מה שכתב הרמ"א שחשש של סדקים וחלודה בכלים הוא רק כשהם בתוך הכלי, ומשמע שסדקים וחלודה מבחוץ אינם פוגמים, עיין בשעה"צ [ס"ק מה] שכתב דצ"ל דכיון שעיקר תשמישו של הכלי הוא בתוכו, לכן לא מצויו כלל שייכנס חמץ בעין לסדקים שמחוץ לכלי.

ואם הוא כלי ששואבים ממנו מן הקדירה, כתב הפמ"ג שיש לחוש גם לסדקים מבחוץ וצריך ליבון במקום הסדקים.

סעיף ו

הראשונים נחלקו בדיני הכשר כלים אם אזלינן בתר רוב תשמישו של הכלי:

- א. תוס' [ע"ז דף ע"ד: ד"ה דרש] והראב"ה [המובא בטור כאן] סוברים דלא אזלינן בתר רוב תשמישו של הכלי, ולכן סוברים שצריך להגעיל קערות בכלי ראשון אף שעיקר תשמישם בכלי שני, כיון שלפעמים תוחבים אותן בכ"ר. וכתב הדרכי משה [ס"ק ו] דכן נוהגין.
- ב. הרשב"א [תשובה ח"א סי' שעב] והר"ן [פרק כל שעה] סוברים דאזלינן בתר רוב תשמישו של הכלי.²³

להלכה: השו"ע נקט כהסוברים דאזלינן בתר רוב תשמישו, והרמ"א הביא את דעת המחמירים. אמנם לענין דיעבד אם הכשיר את הכלי לפי רוב תשמישו והשתמש בו לתבשיל פסח, כתבו הא"ר [ס"ק מז] והחק יעקב והגר"ז דיש לסמוך על המקילים, וכן הובא במשנ"ב [ס"ק מז], ואף שהפמ"ג פסק בזה, מ"מ כתב בשעה"צ [ס"ק נא] שבכלי שאינו בן יומו בודאי יש להקל.

הטעם דאזלינן בתר רוב תשמישו

לכאורה צריך ביאור אמאי ניזיל בתר רוב תשמישו, דמה בכך שכלי זה משתמשים בו בדרך כלל לבישול, מ"מ פעם אחת בלע ע"י האור והגעלה אינה מועילה לפלוט מה שנבלע ע"י האור כמפורש בפסקי התורה, וא"כ משמע שזה מעכב מן התורה אף בדיעבד.

וכתבו כמה מגדולי האחרונים [רמ"ע מפאנו סי' צו הובא בפר"ח ס"ק ו, עולת שבת, א"ר] דאד"ג, וכל ההיתר של רוב תשמישו הוא רק כשאינו בן יומו מהתשמיש החמור יותר, דכיון שבאינו בן יומו הוא רק מדרבנן הקלו חכמים לילך אחר רוב תשמישו.²⁴

ביאורים והערות

בכ"ר העומד על האש, אף שהחום של סיר לחץ גבוה יותר מחום הרתיחה הרגיל של המים. וכן אם בישלו שמן בכלי אפשר להגעילו בכלי ראשון של מים העומד על האש, אף שחום הרתיחה של שמן גבוה יותר מחום הרתיחה של מים. ועיין ביאורים ומוספים 36.

סתימות שיניים:

כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [מנחת שלמה ח"ב סי' מו ותנינא סי' נ] שמי שיש לו סתימות בשיניים יזהר שלא לאכול חמץ חם או חריף בתוך מעת לעת לפסח, ואז אפשר שמותר לאכול בתוך הפסח דברים חמים או חריפים. והוסיף דנכון להזהר שקודם פסח ישתה מעט מים שחומם הוא כמו שרגיל לשתות בכל ימות השנה [שייחשב כהגעלה לפי רוב תשמישו].

והטעם, משום שיש לדרוך ולהקל שהבלוע בתוך השן מתקלקל ומתעפש הרבה מחמת הבלא דפומא עד שנפסל מאכילת אדם, ובכה"ג שיש מניעת שמחת יו"ט אם לא יאכל בפסח דברים חריפים, יש לסמוך על הפמ"ג [סי' יג מ"ז ס"ק א] שדן לומר שהסברא של חורפיה מחליא לשבח נאמרת רק על פגם של אינו בן יומו, שאינו פגם כ"כ גדול, משא"כ פגם גדול י"ל שגם דבר חריף אינו ממתק הפגם, [והוסיף שלא יאכל בפסח חלתית או צנון]. וע"ע ביאורים ומוספים 35.

23. ולפי"ז יש להקפיד שלא לבשל בכלי זה דבר חריף, שחריפותו מחליא לחמץ הבלוע לשבח, [אא"כ נימא שלענין זה מצרפין את שיטת המהר"ם מרוטנבורג הסובר שרק חלתית מחליא לשבח ולא שאר דברים חריפים].

24. ועיין לעיל [סעיף ג] שכתבנו שמדין סכינים שמבואר בגמ' [דף ל: ד] דסגי להו בהגעלה ברותחין [אף שלפעמים תוחבים אותם בחמץ]

קנין הלכה

וכתב החזו"א [סי' קכב ס"ק ד] שאף אם מסופק אם השתמש בכלי בתשמיש החמור יותר בתוך מעל"ע, יש להחמיר דהרי זה ספק דאורייתא.

עוד כתב החזו"א [סי' קכב ס"ק ג ד"ה ודוקא] דמסתבר שצריך להקפיד שבזמן ההגעלה כבר יהא הכלי אינו בן יומו מהתשמיש החמור [כגון בכלי שלפעמים משתמשין בו ע"י האור], דלא מסתבר ליתן שם הגעלה לכלי שבלע בו חמץ גמור, אף שעד הפסח כבר יהא אינו בן יומו, ועוד דלא פלוג רבנן וקפדינן שמיד עם ההגעלה יחשב הכלי ככשר לפסח.

בעיקר חומרא זו שהחמיר הרמ"א לחוש גם למיעוט תשמישו של הכלי, כתב החת"ס [שו"ת יו"ד סוס"י קיג] דלמיעוט שאינו שכיח לא חיישינן.

כתב המשנ"ב [ס"ק מח] דכלי שרוב תשמישו לבישול ומיעוט תשמישו ע"י האור שהחמיר הרמ"א ללבנו, סגי לו בליבון קל. 25.

כלי המתקלקל ע"י ליבון

כתב הפמ"ג דכלי שרוב תשמישו בבישול אך מיעוטו ע"י האור שהחמיר הרמ"א ללבנו, אם הוא כלי המתקלקל בליבון אין לו תקנה, אך הבית מאיר כתב שבאינו בן יומו יש להקל בזה ולסמוך על רוב תשמישו וסגי לכלי זה בהגעלה, וכתב הב"מ דכן ראוי להורות, והובאו הדברים בשעה"צ [ס"ק נא].

הכשר על ידי עירוי על אבן מלובנת

הפוסקים נחלקו בנותן אבן מלובנת בכלי ומערה עליו רותחין:

א. הרמ"א כתב דהוי ככלי ראשון, ומקורו במרדכי [סי' תקפא] ובהגהמי"י [דפוס קושטא פ"ה חמץ] ובאו"ה [כלל נח].

וכתב הא"ר [ס"ק יט] דכן משמע קצת מלשון ההגהות מיימוניות, וכן מבואר במהרי"ו בענין הכשר השולחנות. ובטעם הא דהוי ככלי ראשון, כתב הדרישה [סי' תנב סוד"ה ז"ל מהרי"ל] דהוא משום שהאבן המלובנת מרתיחה את העירוי, והו"ל ככ"ר ממש. [וממעם זה התיר שם גם לעשות את העירוי מכלי שני, משום שהאבן מרתיחתו]. והגר"א [ס"ק לא] כתב דהחסרון בעלמא בעירוי הוא משום שהכלי שהוא פוגע בו מצננו, והכא האבן אינה מצננת ולכן הוי ככ"ר. והמשנ"ב [ס"ק נא] הביא את דברי הגר"א.

ב. הב"ח [סי' תנב ד"ה סדר] כתב שאבן מלובנת אינה מועילה אלא שהעירוי לא יצטנן, אך אינו ככ"ר ממש שהמים בתוך הכלי שבו נרתחו על האש. ולכן כתב הב"ח שאין להכשיר באבן מלובנת אלא קערות שלא הוכנסו לכלי ראשון, והמג"א [ס"ק יח] הביא את דברי הב"ח. וע"ע בפמ"ג [א"א ס"ק יח] שהביא את דברי הש"ך [יו"ד סי' קלה ס"ק לד']

ביאורים והערות

בנצלה על האור מוכח אחד מתרי, או דחמץ חשיב היתירא בלע ולכן סגי לו בהגעלה אף שלפעמים משתמש בהן ע"י האור, או דאזלינן בתר רוב תשמישו של הכלי. וכיון שהרי"ף והרא"ש הביאו דשיפודים שמשתמשין בהן חמץ ע"י האור צריכין ליבון, מוכח מזה דסברי דלא חשיב החמץ היתירא בלע, וע"כ דסברי דאזלינן בתר רוב תשמישו של הכלי.

25. ולכאורה לענין איסור חמץ בפסח דין זה דסגי בליבון קל פשוט הוא, דהא אפילו בהגעלה יש להתיר כלי זה וכמו שנתבאר [סעיף ג] בסכינים, דכשיש תרתי לטיבותא [איסור חמץ ש"א שהוא היתירא ורוב תשמישו] מפורש הדין בגמרא בסכינים דסגי בהגעלה. ואולי מ"מ ממנהגא הצריכו ליבון דוקא אך סגי בליבון קל, וצ"ע. ולענין שאר איסורים חידוש הוא להקל בליבון קל, ואולי כיון שלפי רוה"פ אזלינן בתר רוב תשמישו, רק הבאנו לחוש לחומרא וללבן את הכלי, לכן סמכינן בזה על שיטת ההגמ"י בשם הרב אביגדור דס"ל דליבון קל הוא בכלל ליבון.

קנין הלכה

שכתב שמש"כ הרמ"א שם להכשיר החביות של הי"נ ע"י נתינת אבנים מלובנות ועירווי, מועיל רק ביי"נ שבלעתו בצונן.

ג. הא"ר [ס"ק יט] עשה הכרעה במחלוקת זו ונקט דכלי שרוב תשמישו ע"י כ"ר לא מהניא לו אבן מלובנת ועירווי, אך קערות שרוב תשמישן בעירווי ורק לפעמים תוחבין אותן בכ"ר, יש להקל בהן ע"י אבן מלובנת בעירווי, והובאו דבריו במשנ"ב [ס"ק נא].

ד. המשנ"ב [ס"ק נא] הכריע כהא"ר ובתנאי שהכלי יהא אינו בן יומו, שאז אפשר להקל להכשיר קערות ע"י אבן מלובנת, וטעמו משום שחשש לדברי הש"ך הנ"ל שהובאו בפמ"ג.

סעיף ז

מקור הדין הוא בטור בשם המנהיג, דכשם שאמרו בנמ' [דף ל:]: שאין להכשיר כ"ח ע"י מילוי בנחלים משום דחיים עליה דילמא פקע, ה"ה בכלי העשוי מקרן. וכתב המשנ"ב [ס"ק נד] דאף אם רק הקת שלהן עשויה קרן אסור. עיין בפמ"ג [מ"ז ס"ק יג] שכתב שאף מי שאינו חס על הכלי אסור להגעילו, ודלא כהתמים דעים [סי' לה]. עוד כתב הפמ"ג שאם עבר והגעיל את הכלי שחס עליו, אם עשה כן בשוגג אין הגעלתו פסולה, ואם היה מזיד יש לדון אם הגעלתו פסולה דיעבד. ועיין בפמ"ג [א"א ס"ק יט] שכתב שאם כבר בישל בכלי יש להקל בדיעבד.

סעיף ח

עיין בטור שסעיף זה הוא דלא כהסוברים שכלי אבנים אינם בולעים כלל ודי להם בשטיפה [ר"י מסימפונג], ודלא כהסוברים שכלי אבן הוו ככ"ח ולא מהניא להו הגעלה [רב האי גאון], אלא כהרי"ף דכלי אבנים צריכים הגעלה והיא מועלת להכשירן. [והב"י הביא גם מחלוקת בכלי עצם אם בולעין או אינם בולעים, וקיי"ל דצריכין הגעלה].

סעיף ט

סעיף זה יתבאר בע"ה להלן [סי' תנב], שם מבואר אופן ההגעלה, ואמאי לא חיישינן שכלי חוזר ובלע ממה שהוא עצמו פלט, או ממה שכלים אחרים פלטו.

סעיף י

מקור הדין הוא בטור בשם הראב"ה, שהצריך הגעלה לכתחילה לסלים שמולחים בהם בשר, משום שהיו מולחים אותם במלח שלא נבדק לפסח ולפעמים היו בהם פירווי חמץ. והחולק הוא ספר התרומה, שכתב [מפתחות לסי' נה] שסלים אלו מותרים בשימוש בפסח ואינם צריכים הגעלה.

וכתב הפר"ח דטעמו של סה"ת הוא משום דלא מחזקינן איסורא לחוש שנבלע בסל הזה חמץ.

עוד כתב הפר"ח דמה שכתב הרמ"א דטוב להגעילו, די לזה בעירווי מכלי ראשון. ולכאורה טעמו דכיון שאף אם היה כאן חמץ לא נבלע בכלי אלא כ"ק, דמליחה אינה מבליעה בכלי אלא כ"ק, לכן סגי ליה בעירווי שמבשל כ"ק. 26

ביאורים והערות

26. ואף שבעלמא א"א להגעיל ע"י עירווי כלי שבלע ע"י מליחה וכמבואר בפמ"ג [מ"ז לעיל ס"ק ט ועיין לעיל סעיף ה], מ"מ הכא שאינו אלא חומרא בעלמא [דלא מחזקינן איסורא, ועוד שאף אם נבלע בכלי חמץ אין הוא נפלט ע"י מליחה, דאין מליחה בכלים להפליט] לכן סמכינן על השיטות שעירווי מבשל כ"ק.

קנין הלכה

ולענין דיעבד, אם מלח בשר בפסח בסלים אלה בלי הגעלה, כתב המג"א [ס"ק כ] שאין הבשר נאסר אף לפי הראב"ה, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ועוד שאפילו אם ידוע שנבלע חמץ אין מליחה לכלים להפליט מהם את החמץ הבלוע. [ומדייק מזה הפמ"ג דאין מליחה לכלים אף להפליט משהו, דשום דבר אינו נפלט ע"י מליחת הכלי].

סלים שידוע שהשתמשו בהם בחמץ, מבואר דינם להלן [סעיף יח] שאסורים בשימוש ואין להם תקנה בליבון או בהגעלה, כיון שיש חמץ בעין בין הסדקים, וכתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק טו] דאף בדיעבד צ"ע אם מותר לאכול מה שמלח באותם סלים.

סעיף יא

הראשונים נחלקו בדין מחבת שמטגנין בה אוכלין:

- א. רבינו יואל [הובא בטור] והרשב"א [תורת הבית הקצר בית ד שער ד דף לה.] כתבו דמחבת מיקרי תשמישו ע"י האור, ובעי ליבון.
- וכתב הרשב"א דהטעם דמיקרי תשמישו ע"י האור אף שמטגנין בו בשמן, הוא משום "דכיון שמשתמשין בשמן מועט, פעמים שיימצא האיסור שמטגנין בו במקום שאין השמן מוגיע אליו".²⁷
- אמנם הביאור הלכה [ד"ה מותרת] הביא שרבינו ירוחם כתב בשם הרשב"א שרק בשאר איסורים יש להצריך ליבון, אך לענין חמץ בפסח יש להקל בהגעלה.²⁸
- וראה להלן דכחילוק זה כתב גם השו"ע [יו"ד סי' קכא ס"ד].
- ב. הראב"ה [הובא בטור] הביא את דברי אביו רבינו יואל, ותמה על דבריו דטיגון כבישול לכל דבר, וגם הביא תוספתא [פ"ט ע"ז] דכלים שמטגנין בהם נכשרים בהגעלה. והרא"ש [פ"ה פסחים סי' ז] הסכים לראב"ה.²⁹

להלכה: השו"ע פסק [סעיף זה] לענין חמץ בפסח דמחבת סגי לה בהגעלה, ואילו לענין שאר איסורין כתב השו"ע [יו"ד סי' קכא ס"ד] דאף שלענין חמץ בפסח היקל בהגעלה, לענין שאר איסורין בעי ליבון.³⁰

והרמ"א הביא דיש מחמירין ללבן את המחבת, וכתב דסגי לה בליבון דקש נשרף [וא"צ שיהיו ניצוצות ניתזין], אמנם מעיקר הדין

ביאורים והערות

27. והמג"א [ס"ק כב] כתב דהטעם של המחמירים הוא משום דלפעמים מתייבש השמן והעיסה נאפית בעין על המחבת. ומקורו ברא"ש [פ"ד פסחים סי' ז].
28. ולכאורה הטעם משום דיש לצרף את השיטות הסוברות דחמץ בפסח מיקרי היתירא בלע, דאף שהרשב"א עצמו לא ס"ל הכי אלא סובר דחמץ שמו עליו ומיקרי איסורא בלע, מ"מ יש לצרף שיטתם.
29. וכתב הרא"ש דיש מחמירין ללבן משום שלפעמים מתייבש השמן והו"ל כמאפה תנור. והרא"ש חולק דאף שמתייבש השמן והתבשיל דבוק לדפני הקדירה, מ"מ יש לחלוחית משקה בתבשיל, דאל"כ כל הקדירות שמבשלין בהן יצטרכו ליבון כיון שפעמים מקדיח התבשיל ונשרף ונדבק לדפני הקדירה, ולא מצינו מי שיחוש לזה, אע"כ הטעם כנ"ל שתמיד יש לחלוחית משקה בתבשיל.
30. ועיי"ש בש"ך [ס"ק ח] שכתב ב' אופנים בביאור טעם החילוק בין חמץ בפסח לבין שאר איסורין:
- (א) הש"ך עצמו כתב דהחילוק הוא שבחמץ יש לצרף את שיטת תוס' והמרדכי דחמץ מיקרי היתירא בלע, וסגי לו בהגעלה אף את"ל דמיקרי תשמישו ע"י האור.
- (ב) הרמ"ע מפאנו כתב שהחילוק בין פסח לשאר איסורין נובע מזה שיסוד ההגדרה של תשמישו ע"י האור הוא אם האיסור נוגע באופן ישיר בכלי, לבין אם האיסור נבלע בכלי ע"י אמצעי, וסובר הרמ"ע דכל שהאיסור עצמו נוגע בכלי ה"ז בגדר תשמישו ע"י האור, ואף אם האיסור הוא משקה. [ולשיטתו אם בישלו יין נסך בקדירה, וכן אם בישלו מים שנתנסכו לע"ז בקדירה, ה"ז תשמישו ע"י האור והקדירה טעונה ליבון]. ומעתה לענין חמץ בפסח שהחמץ מטוגן בשומן, נמצא שהחמץ נבלע בכלי ע"י אמצעי, השומן, ולכן לא מיקרי תשמישו ע"י האור, משא"כ מחבת של גויים שרגילין לטגן בה"לב, החלב נבלע במחבת שלא ע"י אמצעי ולכן בעי ליבון.

קנין הלכה

נקט גם דסגי בהגעלה.

וכתב הפמ"ג שהרמ"א החמיר לכתחילה כהשיטה דבעינין ליבון, אמנם כיון שי"א דסגי בהגעלה, היקל הרמ"א כשיטת ההגמ"י בשם הר"ר אביגדור שגם ליבון דקש נשרף מיקרי ניצוצות גיתזין.

והפר"ח כתב דמדינא בעינין ליבון ולכן הצריך ליבון גמור ולא סגי בקש נשרף מבחוץ.

טעמו של הפר"ח הוא דאם לענין שאר איסורין מחמיר השו"ע דבעי ליבון א"כ ה"ג בחמץ בפסח, שהשו"ע סובר דלא מיקרי היתירא בלע.

והמשנ"ב [ס"ק מז] העתיק את דברי הפר"ח.³¹

ומהגר"א נראה שדעתו כהשו"ע דסגי למחבת בהגעלה.

ונראה דהמשנ"ב חשש לכתחילה להפר"ח, ולכאורה היינו נמי לענין זה דבעי ליבון קשה, אמנם כשא"א בליבון קשה משמע דס"ל להקל כהרמ"א כשקש נשרף מבחוץ, כיון שמעיקר דינא סגי בהגעלה, וכמו שהאריך בבה"ל [ד"ה מותרת] דרוב הפוסקים ס"ל דסגי בהגעלה. ולענין דיעבד [אם הגעיל את המחבת וכבר בישל בה בתבשיל בפסח] כתב הבה"ל שבודאי יש להקל כדעת רוב הפוסקים הנ"ל.³²

כלי שבלע משקה איסור באופן ישיר

כתב הרמ"ע מפאנו בתשובה [שו"ת מנחם עזריה סי' צו] דכל דבר שנגע באופן ישיר בכלי ה"ז בגדר תשמישו ע"י האור. והש"ך [יו"ד סי' קכא ס"ק ח] הביא דבריו ופירש דאפילו בישל משקה גמור כמו חֶלֶב של איסור, ה"ז נקרא תשמישו ע"י האור ובעי ליבון.³³

והפמ"ג [כאן מ"ז ס"ק מז] דן בזה והסיק דמסתבר טפי דכיון שזהו משקה סגי לו בהגעלה, אף שהמשקה עצמו הוא האיסור כגון יין או מים שנתנסכו לע"ז. ובהגהות חת"ס [על המג"א ס"ק כא] כתב דבמשקה גמור מסכים גם הרמ"ע דסגי בהגעלה אף כשנבלע בלי אמצעי, ורק בחֶלֶב שאינו משקה גמור ס"ל דכיון שהחלב עצמו הוא האיסור ולא הוי משקה גמור מיקרי תשמישו ע"י האור, משא"כ במחבת של ישראל שטיגנו בה במשך השנה חמץ בשומן כשר, מתוך שהחמץ נבלע ע"י אמצעי לא מיקרי תשמישו ע"י האור וסגי לו בהגעלה [אף את"ל דחמץ מיקרי איסורא], וזו דעת הרמ"ע.

שומן אי מיקרי משקה לענין תשמישו ע"י האור

כתב המג"א [ס"ק כא] דכיון שמטנגין החמץ ע"י שומן לכן לא מיקרי תשמישו ע"י האור, וכן כתבו הגר"ז והחיי אדם, וכן פסק המשנ"ב [ס"ק סד], ודלא כהפמ"ג [א"א ס"ק כא] שהניח בצ"ע דין שומן.

צלי קדר אי מיקרי תשמישו ע"י האור

כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק מז] שני טעמים להא דכלי שעשו בו גויים צלי קדר בעי ליבון, האחד משום שלפני שנפלט השומן

ביאורים והערות

31. המשנ"ב הביא דהפר"ח הצריך ליבון מדינא, ולא כתב במפורש שהפר"ח הצריך ליבון גמור ולא סגי בקש נשרף.

32. ודלא כהחיי"א שכתב שרוב הפוסקים מצריכים ליבון למחבת.

33. רע"א [בהגהותיו לש"ך שם] כתב דנהי דמיקרי ע"י האור מ"מ אינו מוכרח דבעי ליבון, ד"ל שהרמ"ע מודה שבהיתירא בלע סגי בהגעלה. נְחָלֵב מיקרי היתירא בלע כמבואר בשו"ע [או"ח סי' תקט ס"ה] דסגי לכלי שאפו בו פלאדין חלבי בליבון קל להתירו בשימוש לבשר.

קנין הלכה

בלע הכלי ישירות מהבשר, והשני משום שהשומן עצמו הוא איסור והוא נבלע בכלי באופן ישיר.

סעיף יב

מקור הדין של חיוב הגעלת בית יד הוא במרדכי פסחים סי' תקעז. ומבואר שם שחיוב זה הוא גם בכלי עץ, אף דלא שייכא בו הסברא ד"חם מקצתו חם כולו". וכתבו הפוסקים שהחשש הוא שמא היד של הכלי בלעה בזמן הדחת הכלים, א"נ שמא בלעה בזמן הבישול מניצוצות שניתזו עליה.

מלבד החששות הנ"ל [שמא נבלע חמץ באופן ישיר ביד של הכלי] יש חשש נוסף בכלי מתכת דחם מקצתו חם כולו, דחיישינן שבזמן הבישול פעפע החמץ בכל עובי הכלי וביד הכלי.³⁴ נידון זה תלוי בסוגיית הגמרא [זבחים דף צו:] בבישול במקצת כלי אי טעון כל הכלי מריקה ושטיפה. ונתבאר בגמ' דחיינו בקדשים, אך בתרומה פשוט דסגי במריקה ושטיפה למקצת הכלי. ונחלקו בזה הרשב"א והרא"ה [תורת הבית בית ד שער ד דף לו].

א. הרשב"א נקט שרק בתרומה פטרו ממריקה ושטיפה לכל הכלי, אבל לחולין בעינן להכשיר את כל הכלי. ולכן נקט הרשב"א לדינא דכלי שבישול איסור במקצתו אמרינן שהאיסור פעפע בכולו, והגעלת מקצת הכלי אינה מועילה לפלוט את האיסור מכולו, אלא צריך להגעיל את כל הכלי.

ב. הרא"ה נקט דגם בחולין סגי במריקה ושטיפה למקצת הכלי, והיינו דאמרינן כבולעו כך פולטו, כשם שהאיסור פעפע בזמן הבישול בכל הכלי, כן הגעלת מקצת הכלי שבישול בו פולטת את הבלוע מכל הכלי.³⁵ והב"י [סי' קכא] הביא שברא"ש [פ"ה ע"ז סי' ל"ד] מדוייק כהרשב"א. ובר"ן [פ"ב פסחים דף ח.] בדיון סכינים נקט כהרא"ה, וכן הטור נקט כהרא"ה, דאמרינן כבולעו כך פולטו.³⁶

להלכה: מצינו בזה כמה שיטות בפוסקים:

א. השו"ע [יו"ד סי' קכא ס"ו] פסק כהרשב"א, דאם בישל איסור במקצת הכלי נאסר כל הכלי, אך אי אפשר להכשיר את הכלי ע"י הגעלת מקצתו, וכן פסק הט"ז [שם ס"ק ז].

ביאורים והערות

34. והיינו כשיד הכלי היא מקשה אחת עם הכלי כגון שהולחמה אליו, אך אם היד מחוברת במסמרות, כתב בהגהת רע"א שאין פעפוע מהכלי אל היד, דהוי כב' כלים הנוגעים זה בזה ואין רוטב ביניהם, שאין פעפוע מזה לזה.

35. וכתב הרא"ה שרק בהגעלה שייך לומר כן, אך ליבון אינו מפליט את האיסור מן הכלי רק שורף ומכלה אותו, ולכן ליבון מקצת הכלי אינו מועיל לכל הכלי.

וכתב הש"ך [סי' קכא ס"ק יז] דלפי חילוק זה של הרא"ה אין דברי הטור שכתב שהכשר מקצת הכלי מועיל לכל הכלי סותרים לדברי הרא"ש בע"ז שלא כתב כן, דהרא"ש איירי בליבון, ואילו הטור איירי בהגעלה. וקצ"ע דסתימת לשון הטור [סי' קכא] משמע שגם לגבי ליבון ס"ל דהכשר מקצת הכלי מועיל לכולו.

36. הפוסקים האריכו בנידון זה ביו"ד [סי' קכא סעיף ו]. ועיי"ש בש"ך [ס"ק יז] שהביא מקור נוסף לדין זה בדברי ספר התרומה וסיעתו [סמ"ג, מרדכי והגמ"י] שהובאו בשו"ע [יו"ד סי' צד סעיף א], שאם תחב כף חלבי לתבשיל בשרי משערין רק במה שנתחב בקדירה ולא בכל הכף.

יש להוסיף בזה עוד את דברי רע"א [הגהתו על המג"א ס"ק כד] שכתב שכל הנידון אם אמרינן חם מקצתו חם כולו הוא רק כאשר היד של הכף צוננת, דאפ"ה אמרינן שהאיסור מפעפע בה מדין חם מקצתו חם כולו, אך כשאנו רואים שהכל חם בודאי מפעפע האיסור בכל עובי הכלי וביד של הכלי אם היא מקשה אחת עם הכלי.

קנין הלכה

- ב. הרמ"א [שם] פסק כהרא"ה והר"ן והטור, שאם בישל רק במקצת הכלי, ונאסר כל הכלי משום דחם מקצתו חם כולו, אפשר להגעילו ע"י הגעלת המקצת, אך אם בישל בכל הכלי א"א להגעילו ע"י מקצת הכלי.
- ג. הש"ך [שם ס"ק יז] נקט כהיראים והרב מנחם מ"ן והיש"ש שבישול במקצת אינו מפעפע בכל הכלי. [אמנם לכתחילה בעינן להגעיל את כל הכלי].
- וכל זה דוקא בבישול, אך אם נשתמש ע"י האור כגון שצלה בשר בשיפוד, בזה נאסר כל השיפוד מכח המקצת שנגע באיסור, דכח האור עדיף טפי. וכן יש להחמיר אם נאסר כל השיפוד וצלה בשר כשר במקצתו, דבולע הבשר מכל אורך השיפוד.³⁷
- ד. המג"א [סי' תנא ס"ק כד] פסק דכאשר בישל במקצת הכלי מפעפע האיסור בכל הכלי, וכאשר הגעיל את מקצת הכלי הועילה הגעלתו למחצה, שאם מעתה יתחוב את אותו מקצת בתבשיל של היתר לא יהא פעפוע מכל הכלי, אך אם יתחוב את חלק הכלי שלא הוגעל התבשיל נאסר.

להלכה: המשנ"ב [ס"ק סט] הביא שרוב הפוסקים האחרונים [חק יעקב, א"ר, גר"א, מקור חיים, גר"ז, חיי"א] נקטו כהרמ"א דאמרינן כבולעו כך פולטו, וסגי בהגעלת מקצת הכלי כדי להחמיר את כל הכלי, ודלא כהמג"א.³⁸

אמנם לכתחילה כתבו הפוסקים שצריך להגעיל גם את הבית יד.³⁹

ונמצא שמשתי סיבות צריכה בית יד הגעלה: (א) שמא נבלע בה החמץ עצמו באופן ישיר ע"י ניצוצות או בזמן הדחת הכלים. (ב) בכלי מתכת אמרינן שהחמץ מפעפע דרך הדופן אל הבית יד.⁴⁰

הבשר הבית יד ע"י עירוני

כתב הרמ"א דאף לכתחילה יכול להגעיל את הבית יד ע"י עירוני, וציין הגר"א [ס"ק מב] מקורו לד"מ [יו"ד סי' קכא ס"ק יד] בשם האו"ה.⁴¹

ובטעם הא דסגי בעירוני כתב המג"א [ס"ק כה] דהפעפוע של האיסור מהכלי אל בית היד דמי לעירוני. והגר"א כתב דחום העירוני אינו פחות מהחום של חם מקצתו חם כולו.⁴²

ביאורים והערות

37. וכתב רע"א על הש"ך הנ"ל שדוקא בלוע שמן מפעפע בכל הכלי ולא בכחוש, ועיי"ש שנסתפק אם אמרינן בזה שאין אנו בקיאים בין כחוש לשמן.
38. אמנם היינו דוקא אם אכן הגעיל את מקצת הכלי, אך אם לא הגעילו ונשתמש היתר בצד של הכלי שלא בלע מהאיסור באופן ישיר לא נתפרש הדין במשנ"ב. והגר"ז [סעיף כב] הביא שנחלקו בזה הט"ז והש"ך, דלפי הט"ז יש פעפוע בכל הכלי ולפי הש"ך אין פעפוע בכל הכלי. וכתב הגר"ז שבמקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט אפשר לסמוך על הש"ך.
39. כך מבואר בשו"ע וברמ"א [סעיף זה]. ועיין עוד בד"מ [יו"ד סי' קכא ס"ק טז] שכתב דטוב להגעיל הכל לכתחילה, וברמ"א [סימן הנ"ל סעיף ו] לא כתב לשון זו, אך הש"ך [ס"ק יח] הביא זאת והביא דכן כתב האיסור והיתר והמהרש"ל, וכן כתב הרמ"א בעצמו [או"ח סי' תנא].
40. והיינו כשהבית יד עשוי מקשה אחת עם הכלי, כגון שהוא מרותך אליו, ולא כאשר הוא מחובר אליו במסמרים או ברגים.
41. ולפינו בספר או"ה לא נתפרש דמהני עירוני.
42. ויש לשאול דכאשר מערה על הבית יד אין העירוני פולט אלא מכדי קליפה של הבית יד, ואיך מהני לפלוט מה שנבלע בעובי הבית יד ע"י חם מקצתו חם כולו. וצ"ל דנהי שהעירוני אינו מבשל אלא כ"ק, מ"מ מחמם הוא את עובי הבית יד באופן שנפלט מה שנבלע ע"י חם מקצתו חם כולו.

קנין הלכה

המשנ"ב [ס"ק עא] לא הביא טעמים אלה, אלא כתב בשם המאמר מרדכי דמטרת העירוי לפלוט מה שנבלע בבית היד ע"י ניצוצות.⁴³

והוסיף המשנ"ב שאם יודע שנשתמש בבית היד בכלי ראשון פשוט דצריך להגעילו בכלי ראשון ולא סגי בעירו.⁴⁴

סעיף יג

הראשונים עסקו בנידון הכשרת כלי שיש על גביו טלאי מחובר במסמרים.⁴⁵ ויש ביניהם חילוק לדינא:

א. המרדכי והרא"ש והטור נקטו שהטלאי אינו מאפשר להגעלה לפלוט את החמץ הבלוע תחת הטלאי [אם קדמה הבליעה להנחת הטלאי].⁴⁶

ב. הרשב"א בתשובה [ח"א סי' שעא] כתב שהטלאי אינו פוגם כלל בהגעלה, וגם מה שבלוע בדופן מתחת לטלאי נפלט בהגעלה.

וכתב הרשב"א שהחשש הוא שמא יש חמץ בעין מתחת לטלאי.⁴⁷

והמרדכי והטור לא הזכירו כלל חשש חמץ בעין, ונראה שלא חששו שמא נכנס חמץ תחת הטלאי.

ולשון השו"ע צריך ביאור, דמפשטות לשונו משמע שנקט כהמרדכי והטור שחששו שאין הגעלה מועילה לחמץ הבלוע בכלי מתחת לטלאי, ולכן חילק השו"ע בין קדמה בליעה לטלאי לבין קדם טלאי לבליעה, ומאידך כתב שבכלי עץ שאין לו תקנה בנחלים צריך להרחיב הסדק כדי שיוכל להוציא את החמץ בעין שנמצא שם, ולכאורה אכתי צ"ע דאיך ייפלט הבלוע בכלי מתחת לטלאי. ולכאורה מוכח מזה דס"ל כהרשב"א שהגעלה מועילה לפלוט מה שמתחת לטלאי.

וכתבו המאמר מרדכי והמחצית השקל ועוד אחרונים, וכן נקט המשנ"ב [ס"ק עה] שהשו"ע נקט כהרשב"א שחשש רק לחמץ בעין, ומה שכתב שאם קדמה בליעת האיסור לטלאי לא מהניא הגעלה, הכוונה שאנו חוששים שנדבק שם חמץ בעין, ומה שכתב שאם קדם טלאי לבליעה מהניא הגעלה, מיירי בטלאי דבוק היטב שאין חשש שנכנס חמץ תחתיו אחרי שהודבק.⁴⁸

ביאורים והערות

43. גם כאן יש לשאול דבזמן הבישול הבית יד רותח, ואם נפלו עליו ניצוצות נבלעו ככל עוביו, ואיך מהני עירו על הבית יד כשהוא צונן, שאז תתאה גבר ואין העירו נבלע כ"כ בבית יד, וצ"ע.

44. תוספת עיון

עיין בפמ"ג [מ"ז ס"ק יז] שכתב בתוך הדברים שאם נבלע תלוב בכלי ופעפע אל הבית יד, הרי זה כחלב שנבלע בכלי ונפלטו ממנו ונבלעו בכלי אחר, והוי כנ"ט בר נ"ט, ולכן אם יגע בשר בבית יד לא יאסר וכדין נ"ט בר נ"ט. ורע"א [יו"ד סי' קכא על הש"ך ס"ק יז] הביאו, וכתב ע"ז וד"ל ולענ"ד צ"ע בזה לדינא.

45. דין טלאי מחובר ע"י הלחמה יבואר להלן בהמשך הדברים.

46. דאם קדם הטלאי לבליעה נקט המרדכי וסיעתו דהגעלה מועילה להכשירו, דכבולעו כן פולטו.

והנה בקדמה הבליעה לטלאי כתב המרדכי [והובאה לשונו בט"ז ס"ק יח] שמן הדין היתה הגעלה צריכה להועיל לו, דכבולעו כן פולטו, אלא חיישינן שמא בזמן ההגעלה היה הטלאי מדובק בחוזק, ושוב בפסח רפה הדיבוק, ומוציא מה שתחתיו ופולט. וכתב הפמ"ג שהמרדכי סובר דאי לאו הך חששא הוי אמרינן ממ"נ, מה שהבישול עלול לפלוט מהכלי בפסח כבר פלטה ההגעלה של קודם הפסח [ורק מחשש שמא נתרפה הדיבוק ופליט טפי הצריך המרדכי להגעיל קודם הדיבוק]. ועיין בפמ"ג שכתב דבכנה"ג ובפר"ח לא נקטו דאמרינן ממ"נ, אלא חיישינן שמא אין כח בהגעלה לפלוט הכל אך מעט נפלט, וכן בזמן שיבשל בפסח יפלוט חמץ מתחת לטלאי.

47. מפשטות לשון הרשב"א משמע שחשש שמא נכנס חמץ בעין גם אחרי הנחת הטלאי, ולא רק לשמא היה החמץ דבוק בכלי בזמן שהונח עליו הטלאי, ולכאורה הדבר תלוי במציאות, דאם הטלאי דבוק היטב ואין שום סדקים וחריצים אין מקום לחשוש של שמא נכנס חמץ בעין אח"כ, וכן מבואר במשנ"ב [ס"ק עד].

48. והמג"א [ס"ק כז] פירש את השו"ע כפשטות לשונו דקאי על הבלוע בכלי, ויבוארו דבריו להלן.

קנין הלכה

והמשנ"ב [שם] הביא פירוש זה של האחרונים, ואח"כ הוסיף דיש פוסקים החוששים גם לבלוע בכלי תחת המלאי.

בדברי השו"ע שיניח גחלים

כתב השו"ע שאם קדמה הבליעה למלאי יניח גחלים עד שישרף גוף האיסור שמתחת למלאי, ומקורו בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' שעא]. והמג"א [ס"ק כז] תמה בהנחת גחלים אינה כליבון קשה, והיא מועילה רק לשרוף את החמץ בעין שנמצא תחת המלאי [שבזה איירי הרשב"א], אך אין היא מועילה לשרוף ולכלות את החמץ הבלוע בכלי מתחת למלאי. וכתב המג"א דבקדמה בליעה למלאי צריך ליבון קשה עד שיהיו ניצוצות ניתזים מהכלי, וכ"כ הב"ח והביאם המשנ"ב [ס"ק עו], אך בקדם מלאי לבליעה סגי בליבון קל.⁴⁹

להלכה: כתב המשנ"ב [ס"ק עו] דבכלי שאינו בן יומו יש להקל בליבון קל ודי בהנחת גחלים גרידא, וא"צ שיהיו ניצוצות ניתזים מהכלי, ומעמו משום שהפר"ח נקט כהרשב"א דהגעלה מועילה לפלוט את הבלוע בדופן, וגם הגר"ז נקט כן מעיקר הדין.

מלאי מחוץ לכלי

כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק יח] דמלאי זה אינו פוגם כלל, כיון שהחמץ נבלע בכלי מכפנים מועילה לו ההגעלה.⁵⁰ [ולא חשש הפמ"ג לשמא יש חמץ בעין דבוק בכלי מבחוץ מתחת למלאי, וכתב המשנ"ב שהוא משום דלא שכיח שידבק שם חמץ].

מלאי שנתחבר לכלי ע"י הלחמה

כתב המשנ"ב [ס"ק עו] שאם המלאי נתחבר לכלי ע"י הלחמה אפשר להכשירו בהגעלה, אף להחוששים לבלוע בכלי. וכתב בזה שני טעמים:

- א. עצם ההלחמה נעשית ע"י חימום רב שדינו כליבון קל.
- ב. כיון שהמלאי נעשה אחד ממש עם הכלי מועילה ההגעלה גם לפלוט את הבלוע מתחת למלאי.

כלים בלועים מחמץ שציפן בדיל

המג"א [ס"ק כז] הביא את תשובת ר' אליהו מזרחי שכתב שאם היו כלי מתכת שבלוע בהם חמץ ואח"כ חיפה אותם בבדיל, מותר להשתמש בכלי בלי הגעלה. וכתב בזה שני טעמים:

- א. אם הכלי הישן היה נכשר בהגעלה [שלא היה תשמישו ע"י האור] א"כ הרי די לו בליבון קל, והכא יש ליבון קל משום שפעולת החיפוי בבדיל היתה נעשית ע"י שהיו מחממים את הכלי באש, ואח"כ מעבירים עליו את הבדיל שהיה ניתך עליו מחמת החום, וחום זה חשיב כליבון קל שהרי בודאי יד סולדת בו משני צידיו.⁵¹

ביאורים והערות

49. כן כתב המג"א, ונראה שהוא חושש שנכנס חמץ בעין אחר הנחת המלאי, ומהני ליבון קל לשורפו. וקצ"ע דאם נכנס שם חמץ בעין א"כ גם נבלע ממנו לדופן שתחת המלאי, ובמה יכשר הבלוע הזה, ואולי המלאי דבוק היטב ויש לחוש רק לחריצים במקום הדיבוק ולזה מהני הליבון הקל, ודו"ק.

50. אמנם בכלי הבלוע מבחוץ כגון ששואבים בו מורה גדולה, כתב הפמ"ג דמלאי מבחוץ דינו כמלאי מבפנים. וקצ"ע למה לא חששו לשמא גלשו התבשילים על דפנות הכלי מבחוץ.

51. עיין ט"ז [ס"ק יח] שכתב כעין זה לגבי כלי בדיל שניקב וסתמוהו ע"י הטפת בדיל. וכתב הט"ז שטיפת בדיל רותחת זו שורפת את החמץ בעין, ואת החמץ הבלוע בכלי באותו מקום של הסתימה.

קנין הלכה

ב. ועוד דמכח החיפוי היו ככלים חדשים [והיינו דס"ל שהחיפוי אוטם את הכלי ואינו מניח לבלוע שבתוכו לצאת לחוץ]. והפמ"ג [א"א ס"ק כז] הביא שהכנה"ג [בהגהת הטור] וכן הפר"ח [ס"ק ה] החמירו והצריכו הגעלה, דלענין מש"כ הרא"ם שחימום הכלי היו כליבון קל הואיל ויד סולדת בו משני עברים, כתב הפמ"ג שנידון זה [אם חום שים"ב מב' העברים (כמש"כ המרדכי והובא לעיל סעיף ב) חשיב כליבון קל] תלוי במחלוקת הראשונים שהובאו לעיל [סעיף ה], דלהסוברים דכלי שבלע בזמן בישול על האש לא סגי להגעילו בכ"ר שאינו על האש, אלא בעינן דוקא כ"ר שעל האש ומעלה רתיחות, ה"ג לא סגי ביד סולדת מב' עברים בכלי שבלע על האור בחום גבוה יותר, אלא בעינן ליבון קל בדרגה שקש גשרף עליו מבחוץ, שליבון זה עדיף מהגעלה, [והמרדכי שהיקל מדינא ביד סולדת מב' עברים סובר הכל כ"ר שוין ואין חילוק אם בלע על האור או לא על האור], וכיון שאנו מחמירים במחלוקת הנ"ל אין לראות את חימום הכלי הנ"ל כליבון קל.

ומה שכתב הרא"ם שהחיפוי אוטם את הפליטה והוי ככלי חדש, כתב הפמ"ג שלהלן [סעיף כג] מתבאר דלא קיי"ל כסברא זו.

ולענין דיעבד כתב הפמ"ג שאם לא הגעיל את הכלי וכבר בישל בו תבשיל יש להקל ולסמוך על הסברא דהוי כליבון קל, וכן כתב המשנ"ב [ס"ק עז] דמעיקר הדין יש לדון זאת כליבון קל, אמנם כיון שלפעמים אין החמימות והחיפוי עולה יפה בכל מקום בכלי, לכן יש להחמיר ולהגעיל את הכלי, ובריעבד אין לאסור בפרט בכלי שאינו בן יומו.

ובכלים ישנים שבלעו ע"י האור והם טעונים ליבון, לא שייכא הסברא הראשונה של ליבון קל [ולא שייך לעשות בהם ליבון קשה כיון שהחיפוי יתקלקל], ואין כאן אלא הסברא האחרת שמחמת החיפוי יהא ככלי חדש, וכתב הפמ"ג שאף בריעבד צ"ע אם לסמוך על הסברא הזו, מאחר שלא קיי"ל הכי [סעיף כג].

סעיף יד

מקור הדין של כיסוי הקדירה הוא בדברי הטור, ומתחדש כאן שהכיסוי בולע ע"י כלי ראשון, כיון שהזיעה עולה ונבלעת בו. ומאידך מתחדש שהבליעה נידונת כבליעה ע"י בישול ומשקה כיון שהזיעה היא לחה, ולא כבליעה ע"י אור, ולכן סגי לכיסוי בהגעלה. [ודלא כהמרדכי ס' תקעט שהצריך לכיסוי ליבון].

כיסוי שאינו בן יומו

עיין במג"א [ס"ק כט] שמציין להרמ"א [יו"ד ס' צג] שהביא הגהות שערי דורא שבכיסוי אין קולא של אינו בן יומו ובכל גווני דיינינן לה כבן יומו. וכתב המג"א שלפ"ז אין לצרף בספיקות של כיסוי לענין פסח את הקולא של אינו בן יומו.

[ועיין ברמ"א (שם) שכתב שזו חומרא בלא טעם אך הוא נהוג בה מפני המנהג, אך במקום שיש צורך שבת או הפסד או שיש צירוף נוסף אין לחוש לחומרא זו].

והפמ"ג [א"א ס"ק כט] ציין להפר"ח שכתב דלית דחש לחומרא זו של הרמ"א.

כתב המשנ"ב [ס"ק פד] שאם הסיר את הכיסוי מיד אחר שנתנו על הקדירה ועדיין לא הזיע ולא נהיה לח אין כאן איסור, כיון שאין כאן זיעה שתפלוט מהכיסוי ותבלע בתבשיל, וגם מהכיסוי לקדירה אין האיסור יוצא, דמכלי לכלי אין איסור יוצא בלי רוטב.

סעיף טו

הטור הצריך ליבון לכיסוי החררה משתי סיבות א' מצוי שהכיסוי נוגע בחררה. ב' ועוד שהוא בולע מזיעת האוכל.⁵²

קנין הלכה

הטור והשו"ע הצריכו ליבון בכיסוי החררה, וכתב הפמ"ג דהיינו ליבון גמור שניצוצות ניתזין, [וכדלעיל סעיף ד שהשו"ע סובר ששיפורין בעו ליבון, ולא אמרינן דחמץ הוי היתירא וסגי לו בהגעלה].⁵³

ועיין בשעה"צ [ס"ק ק] שנסתפק אם באינו בן יומו אפשר להקל בליבון קל, לצרף השיטות הסוברות שחמץ הוא היתירא בלע, והביא מהפמ"ג [א"א ס"ק יא] שאסר בזה אף בדיעבד אא"כ הוא הפסד מרובה.

סעיף מז

יסודו של סעיף זה הוא בגמ' פסחים דף ל:, דאיתא התם כל הכלים שנשתמש בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מבית שאור הואיל וחמוצו קשה. ודימו הראשונים מדוכה שדכין בה שומין ופלפלין עם פירווי לחם לבית שאור.

אמנם בבית שאור גופיה נחלקו הראשונים, וכמבואר להלן [סעיף כב]:

- א. דעת רש"י ור"ת שגם הגעלה אינה מועילה לבית שאור, כיון שא"א להוציא מדפנותיו את חוץ כח החימוץ שיש בשאור, וה"נ ס"ל דאין הגעלה מועילה למדוכה.⁵⁴
- ב. דעת הר"י, והרא"ש [בתשובה], ורי"ף גיאת, והערך והראב"ה שהגעלה מועילה.

מ"ז ס"ק יט

עייין במ"ז [ס"ק יט] שהקשה דבסעיף זה מבואר שבלי הגעלה נאסרים התבלינים שדכים במדוכה בפסח, ואילו בסימן תמוז [ס"ז] מבואר שבוסר שדכין במדוכות של חמץ מותר. ותירץ הט"ז דבס"י תמוז איירי שדכין קודם הפסח והבוסר פולט משהו, אך אותו משהו במל בשישים קודם הפסח, משא"כ הכא מייירי בפסח עצמו, וחמץ בפסח אוסר במשהו. וצ"ע דהרמ"א [שם בס"י תמוז] התיר אפילו לדרך בפסח עצמו. וגם עיקר מש"כ הט"ז כאן שהדבר החרף פולט מהמדוכה רק משהו, ויש שישים נגדו, חלקו ע"ז האחרונים ונקטו דפולט יותר ממהו.

ולכן ביארו הפוסקים [מג"א ופר"ח בס"י תמוז] שהשו"ע והרמ"א שם סוברים דבוסר לא מוקרי דבר חרף, אך למאי דמחמירין דכל

ביאורים והערות

נחשבת תשמישה ע"י האור אף שיש בתוכה לחלוחית, כן הזיעה שלה נחשבת הגעלה ע"י האור. ועיין בפמ"ג [א"א ס"ק ל] שכתב דמהטור והמג"א מוכח שגם זיעת אוכלין חשיבא כאוכל עצמו ולא רק זיעת משקין, ודלא כהמשאת משה שחילק בזה.

53. ואין סתירה מהש"ך [יור"ד סי' קכא ס"ק ח] שביאר דעת השו"ע במחבת, שהיקילו בפסח משום דהיתירא בלע, דמחבת שאני שיש בה צירוף השיטות הסוברות שבליעתה אינה ע"י האור רק ע"י משקה, וכדלעיל [סעיף יא].

54. והנה הט"ז [ס"ק יט] כתב שהמדרכי [סי' תקסח בהג"ה] הביא שגדול אחד הראה לתלמידיו כמה גדול כח החימוץ, ועשה מעשה באבן מתכת ששימש למלוח בו קיבת בהמה, ואח"כ היו מעמידים החלב במלח זה, והדיחו את האבן וגם הגעילו, ואח"כ נתן בו חלב והחלב נתקבץ לגבינה, ונמצא שלא הועילו ההדחה וההגעלה להעביר לגמרי את כח הדבר המעמיד שבקיבה, וה"נ לא מהניא הגעלה לבית שאור. ובתה"ד [סי' קל] כתב שהראשונים הסוברים דמהניא הגעלה לבית שאור יתרוצו שבמעשה הנ"ל של המדרכי לא נתקבץ החלב מחמת נתינת טעם של הקיבה, אלא מחמת חוזקם של מי הקיבה. ולכאורה דברים אלו של התה"ד צריכים ביאור, דמה בכך שלא היה מחמת נתינת טעם, מ"מ כשם שדבר המעמיד והמחמץ אוסר בכל שהוא, כך יאסור כל החימוץ שבבית שאור את העיסה של המצה שתהא נילושת בו בכל שהוא שהרי יחמץ אותה, ואי בדבר שלא שייך חימוץ כגון בבשמים, מ"מ חמץ בפסח אוסר במשהו, וא"כ כאשר דך בשמים בפסח נבלע בהם משהו מן החמץ. אמנם י"ל באופן אחר, דלענין מדוכה נהי שטעם השומין והפלפלים יורגש בתבלין של פסח, מ"מ טעם החמץ שאינו חרף לא יורגש, ואפילו משהו ממנו לא ייפלט אל התבלין בפסח.

קנין הלכה

פירות חמוצין חשיבו דבר חריף, נאסר בכוסר גם אם דכו קודם פסח, כיון שאין בו שישים נגד החמץ הנפלט אליו מהמדוכה.

כתב הט"ז שמצוה מן המובחר לא לדרך כלל במדוכה של חמץ בפסח, אלא לנקות המדוכה ולהגעילה קודם הפסח ולדרך הכל קודם הפסח.

כתבו הפוסקים שבזמנינו שאין רגילים לדרך פירווי חמץ עם התבלינים, וכל החשש הוא רק שמא נתערב במקרה פירווי חמץ בתבלין, אין להחמיר במדוכה אלא אם השתמש בה בפסח בלי הגעלה.

הבשר באבן מלובנת

כתב השו"ע שאם א"א להגעיל המדוכה נותן בה מים רותחים ואבן מלובנת, ומקורו בדברי רבינו ירוחם שהובאו בב"י שכתב דהכשר של אבן מלובנת דינו כהגעלה דכלי ראשון.

ועיין לעיל [סעיף ו] שהמשנ"ב [ס"ק ג] הביא דהשו"ע חולק וסובר שמעיקר הדין אין אבן מלובנת מועילה אלא כדין עירוי ולא ככ"ר ממש. וגם כאן מביא זאת הבה"ל, והביא גם שהפר"ח החמיר בזה דלא הוי ככ"ר, 55 ולכן כתב הבה"ל שאין להקל אלא באינו בן יומו.

וממעם זה כתב גם המשנ"ב [ס"ק פז] שרק במדוכה גדולה שא"א להגעילה אפשר להקל באבן מלובנת, ולא בכלי שאפשר להגעילו.

בדברי הרמ"א

מה שכתב הרמ"א דאף להחמירים ללבן סגי בליבון קל דקש נשרף, הוא משום מה שנתבאר לעיל [ס"ד] ברמ"א, דככל מקום שעיקר ההלכה היא דסגי בהגעלה אלא שמחמירין ללבן, סגי בליבון קל דקש נשרף. והיינו שליבון זה עדיף מהגעלה, ועוד שלדעת הגהמ"י בשם הר"ר אביגדור ליבון דקש נשרף מבחויז הוא ליבון גמור, ומצרפינין שיטתו.

בדברי המג"א בחיתוך דבר חריף

כתב המג"א [ס"ק לא] שאם חתך דבר חריף בסכין בשרי ואח"כ דך אותה במדוכה, נעשית המדוכה בשרית כאילו בישלו בה בשר ואין היתר נ"ט בר נ"ט, דכשם שהדבר חריף מושך מהסכין טעם הבשר בלי להקלישו, כמבואר ביו"ד [סי' צו] גבי חיתוך צנון, כן בזמן הדיכה מבליע הדבר החריף את טעם הבשר שבתוכו בלי להקלישו, וממילא מדוכה זו בשרית ואם עכשיו יודך בה תבלין חריף אחר, יעשה תבלין זה בשרי ולא יוכל לאוכלו עם חלב. 56

רע"א מציין לדברי האבן העוזר [יו"ד סי' כו] שחלק על המג"א, ונקט שדבר חריף רק מושך אליו הרבה טעם מהכלי אך אינו פולט ממנו הרבה טעם אל המדוכה, ולכן נקלש הטעם שבמדוכה כיון שהיה בשני כלים [מהבשר לסכין, מהדבר החריף למדוכה] והוי נ"ט בר נ"ט.

והמשנ"ב [ס"ק צא] הביא מש"כ החיי אדם גבי האק מעסער וזה כדברי המג"א.

ביאורים והערות

55. עיקר טענתו של הפר"ח היא דכשם שכלי ראשון שבלע בעודו על האש אין להגעילו בכ"ר שאינו עומד ע"ג האש, כן אין אבן מלובנת מועילה להחשיב זאת ככלי ראשון שע"ג האש, ואין מועיל בהן עירוי אפילו לא יצטנן.

56. עיין בפמ"ג [א"א ס"ק לא] שהעיר על המג"א דנהי שיש כאן דוחקא וחריף, מ"מ קיי"ל שאין בלוע יוצא מאוכל בלי רוטב ומגלן שע"י דוחקא וחריפות יצא הבשר הבלוע אל המדוכה, ודן לומר דכיון שמרסקין את הדבר החריף לגמרי ונעשה קמח לכן אין טעם הבשר נידון כבלוע בתוך אוכל והוא נבלע במדוכה.

קנין הלכה

בענין מש"כ הרמ"א שבמדוכה של עץ יש לקלפה בכלי אומנות ואח"כ להגעילה, מקורן בהגהמ"י המובא בב"י, ומבואר ברמ"א שטעם הקילוף הוא משום הגומות, וההגעלה היא המתרת את הכלי.⁵⁷

סעיף יז

גמ' פסחים דף ל': אמר רבא הני אגני דמחוזא הואיל ותדירי למילש בהו חמירא ומשהו בהו חמירא כבית שאור שחימוצו קשה דמי.

דין בית שאור יתבאר להלן [סעיף כב], וכבר הובא [סעיף טז] שנחלקו בזה הראשונים אם בית שאור נותר בהגעלה או דלא סגי ליה אף בהגעלה.

ובגמרא מבוארים שני תנאים כדי שהאגנים [העריבות] של הלישה יהיו כבית שאור. א] תדירי למילש בהו חמירא. ב] משהו בהו חמירא.

כשאין רגילים ללוש בהם תדיר

כתב הב"י בשם הרשב"א [ח"א סי' שעב] בשם רבינו ירוחם דכשאין רגילים ללוש תדיר די לכלים אלו בקליפה [פירוש להסיר קליפתו ע"י כלי אומנות].

עוד הביא הב"י בשם המרדכי [סי' תקסה] שנחלקו הדעות בדין זה, יש שנקטו דגדר תדיר הוא שרגילים ללוש בהם בכל יום, אבל אם רגילים רק פעם בשבוע אין זה בגדר תדיר וא"צ הגעלה. ויש שחלקו, שגם אלה שרגילים ללוש בהם פעם בשבוע היו בכלל תדיר.

עוד הוסיף המרדכי שלמעשה אין להורות היתר בעריבות שאין לשין בהן תדיר, כיון שהעולם נהגו איסור בזה והיו כדברים המותרים שאחרים נהגו בהם איסור שאין להתירם בפניהם [הגר"א]. ועיין להלן כיצד המנהג למעשה בזה.

האחרונים הקשו סתירה בדברי השו"ע דהכא כתב שעריבה שלשין בה נותרת בהגעלה אף להשתמש בה לפסח, ואילו בסימן תמב [סי"א] כתב השו"ע [ומקורו בטור בשם ר"י מפרי"ש] שעריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך על ניקור ורחיצה בחמין ואסור אף להשהותן בביתו, כי בודאי שיש כוית חמץ בסדקים, וצריך ליתנם לנכרי במתנה.

וכתב הב"ח [סי' תמב] שמעיקר הדין סובר השו"ע דניתר בהגעלה, ובסימן תמב איירי מצד הטוב והישר.

המג"א [סי' תמב ס"ק טז] כתב שהחילוק הוא דלעיל איירי בעריבה עשויה מנסרים מדובקים, שא"א לנקות הסדקים היטב, וכאן

ביאורים והערות

57. עיין בפמ"ג [א"א ס"ק לג] שסבר בתחילה שדברי המג"א [שכתב שההגעלה מפלטת מעבר לעבר] מתייחסים לדברי הרמ"א [סוף סעיף טז] בענין מדוכה. ולפי"ז משמע במג"א שהמדוכה בלועה מחמץ מעבר לעבר, והיינו שע"י דוחקא וחרוף נבלע החמץ בכל עובי הכלי. וצ"ע הפמ"ג להש"ך [יור"ד סי' צו ס"ק ה] שדוחקא וחרוף מבליע רק כדי נטילה, אך לבסוף מסיק הפמ"ג שדברי המג"א מתייחסים לסעיף יז, ולפי"ז אין הדברים שייכים כלל לנידון של הבלעת דוחקא וחרוף.

קנין הלכה

איירי בעריבה העשויה דף אחד, ובו אפשר לנקותה והצריך השו"ע הגעלה⁵⁸, ועיין בבה"ל [ד"ה צריכים] שהביא את דברי הא"ר שנקט כהמג"א שבעריבות העשויות מדף אחד שרי להשהותן, אך לא התיר להשתמש בהן לכתחילה אף אחר הגעלה. וכן דעת המג"א, דאף שפירש דהכא איירי בעריבה של דף אחד, מ"מ כתב הרמ"א שהמנהג שלא להשתמש בעריבות אפילו ע"י הגעלה. [והטעם מבואר במג"א דהוא משום דנהגו שלא להשתמש בבית שאור אף ע"י הגעלה וכדלקמן].

המנהג המובא ברמ"א

כתב הרמ"א שהמנהג שלא להשתמש בפסח בעריבות ודפים שלשים עליהם כל השנה אפילו ע"י הגעלה. ונחלקו הפוסקים בטעם המנהג.

- א. בב"י ובלבוש ובמ"ז ובחק יעקב מבואר הטעם משום שא"א לגרדן ולנקותן יפה יפה שלא ישאר משהו חמץ באיזה סדק שאינו נראה לעינים, וכן משמע ברמ"א שציין לסי' תמב.
- ב. המג"א כתב דטעם המנהג הוא משום דהוי כבית שאור, ונהגו כהסוכרים דלא מהניא הגעלה לבית שאור, ובשעה"צ [ס"ק קי] תמה על המג"א למה פירש את דברי הרמ"א שלא כדמשמע בב"י וברמ"א.

ועיין בפמ"ג [א"א ס"ק לג] שכתב דנפק"מ בין הטעמים הנ"ל הוא בעריבה העשויה מנסר אחד חלק, שלפי המג"א גם בזה נהגו שלא להתיר דהא הוי כבית שאור, ולפי שאר הפוסקים לכאורה שרי. ולענין מעשה הבביה"ל [ד"ה צריכים] הביא שהא"ר אסר להשתמש בפסח גם בעריבה העשויה מדף אחד חלק אף ע"י הגעלה, ומשמע שכך דעתו של הביה"ל לדינא, מאחר שלפי המג"א פשוט דאף בעשויה מדף אחד אינה ניתרת בהגעלה.

קילוף והגעלה

לענין קילוף והגעלה עיין בביה"ל [ד"ה והמנהג] שהביא דבלבוש מבואר שהמנהג הוא שלא להתיר אף על ידי קילוף והגעלה, [וכן דעת הגר"ז], והפמ"ג [מ"ז] מסופק בזה, ודעת הביה"ל להכריע שאם העריבה עשויה מדף אחד יש להתיר ע"י קילוף והגעלה, ואם היא עשויה מנסרים מדובקים אין להתיר.

עריבה של מתכת

עיין בביה"ל [ד"ה בפסח] שכתב דכיון שלפי רוב האחרונים הטעם שנהגו שלא לסמוך על הגעלה בעריבה הוא משום שא"א לנקותה היטב [דלא כהמג"א], א"כ עריבה של מתכת שאפשר לנקותה אפשר להתירה בהגעלה, וכ"כ הח"י, הפר"ח והמקו"ח. [והמשנ"ב (ס"ק צו) הביא את דעת רוב האחרונים בסתמא, וסיים דיש מחמירין בזה והיא דעת המג"א שדימה עריבה לבית שאור וכנ"ל].

אמנם כיון שבסעיף מז גבי מדוכה נתבאר שלכתחילה יש ללכנה בליבון שקש נשרף מבחוץ, ה"נ אם אפשר ללכנ באופן הנ"ל בלי שיגרם נזק לעריבה, כתב הביה"ל דיש לעשות כן.

עריבה שמשתמשים בה רק לפרקים

עיין כמשנ"ב [ס"ק צה] שכתב דמשמע בפוסקים דעריבה שמשתמשים בה רק לפרקים [שנתבאר בתחילת הסעיף שאין דינה כבית

שאור, כמבואר במנ"א] שריא בהנעלה אף לפי המנהג [וכן מבואר בא"א ס"ק לג].
וקצ"ע דלעיל [ס"ק צב] כתב המשגיב דעריכה שמשתמשין בה רק לפרקים די לה בעידוי ורתחים, וכתב ע"ז בשעה"צ [ס"ק קח]
שהמנהג להרמיר בכל גווני וכדלקמיה, וציין לדברי הגר"א בשם המרדכי.⁵⁹

❖ ביאורים והערות ❖

59. ואין לפרש שהכוונה להחמיר ולא ענהי עירוי אלא בעינן הגעלה, דבגרי"א בשם הטורדכי לא התייחס כלל לעירוי אלא כתב בסתמא שהמנהג לא להשתמש אף ע"י הגעלה.

שאלות לחזרה

על החומר הנלמד בחודש שבט תשפ"ב
או"ח הלכות פסח סימן תנא עד סעי' יז
מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז מג"א, משנ"ב ביאורה"ל ושעה"צ

סעיף א

- א. קדרות של חרס שנשתמש בהם חמץ על האש, או שרק ערה לתוכם רותחין ;
(1) האם מועיל להסיקם באש כדי להשתמש בהם בפסח, ומה הטעם?
(2) האם מועיל למלאות אותם בגחלים, ומה הטעם?
(3) והאם מועיל להחזירם לכבשן שמצרפים בו כלי חרס חדשים, ומה הטעם?
- ב. קדרות של חרס או כלי מתכות, שנשתמשו בהם חמץ רק בכלי שני ;
(1) מה הדין להשתמש בהם בפסח לכתחילה?
(2) ומה הדין בדיעבד, ומה הטעם?
- ג. (1) כלים חדשים הנקנים מהשוק, איך מכשירן להשתמש בהם בפסח?
(2) כלים הנקנים מהנכרי בפסח, איך מכשירן להשתמש בהם בפסח?
- ד. (1) כלים שנשתמשו בהם חמץ כל השנה, מה צריך לעשות בהם כדי שיוכלו להשתמש בהם אחר פסח?
(2) ומה הטעם אינם נאסרים אחר פסח משום בליעות החמץ?
(3) כלים שנשתמשו בהם חמץ בפסח, האם מותר להשתמש בהם אחר פסח?
- ה. כלי הצריך ליבון או הגעלה, מה הדין להשתמש בו בלי הכשר ;
(1) צונן?
(2) בערב פסח אחר חצות?
(3) דרך עראי?

סעיף ב

- ו. (1) כוביא שהסקו מבחוץ, האם מותר לאפות בו בפסח, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם מלאו גחלים מבפנים, ומה הטעם?
(3) לבנים הנשרפים בכבשן או שנתייבשו בחמה, שנשפך עליהם דבר רותח של חמץ, מה דינם והטעם?

סעיף ג

- ז. 1) סכינים הבלועים מחמץ, האם מותר להשתמש בהם בפסח, ובאיזה אופן, ומה הטעם?
- 2) סכינים הבלועים משאר איסורים, מה צריך לעשות לכתחילה שיוכלו להשתמש בהם בחמין?
- 3) ומה הדין בדיעבד כשעשה רק הגעלה והשתמש בהם בחמין?
- 4) סכינים הבלועים מבשר לחלב, האם יכול להכשירן, ואיך?
- ח. 1) מה נקרא כלי ראשון לגבי הגעלה?
- 2) באיזה אופן עושים הגעלה לסכין?
- ט. 1) איזה חלודה צריך להסיר מהכלים לפני ההגעלה?
- 2) מה הטעם צריך להסיר החלודה?
- 3) ומה יעשה בסכין שיש בו גומות שאי אפשר לנקותו יפה?
- 4) האם גם בליבון צריך להסיר החלודה קודם?
- 5) המשני"ב מביא עוד 5 אופנים שאין מועיל הגעלה לסכין, מהם?
- 6) הנדן של הסכינים, האם אפשר להגעילו ומה הטעם?
- 7) כשצריך הגעלה, האם מועיל לקלוף בכלי אומנות, ומה הטעם?

סעיף ד

- י. 1) דבר היתר הנבלע בשפוד ע"י האש, ואח"כ נעשה איסור, האם סגי בהגעלה או צריך ליבון?
- 2) דבר איסור הנבלע בשפוד ע"י האש, האם סגי בהגעלה או צריך ליבון?
- 3) חמץ הנבלע בשפוד ע"י האש, האם מיקרי היתרא בלע או איסורא? ואיך פסק השו"ע?
- יא. 1) מה הדין בשפוד שידוע לו שלא צלו עליו חמץ, רק שצלו בו בשר עם מלח שלא נבדק מחמץ?
- 2) ומה הדין בשפוד שאין ידוע לו, רק בסתמא, לכתחילה ובדיעבד?
- יב. 1) באר מהו ליבון חמור ומהו ליבון קל?
- 2) בשפוד של חמץ, האם בעיני ליבון חמור או ליבון קל - לדעת השו"ע ולדעת הרמ"א, ואיך נוהגין, ומה הטעם?
- 3) לדעת המחמירים, מה הדין בדיעבד?
- יג. 1) דבר שדינו בהגעלה ומחמירים ללבנו, האם צריך ליבון חמור, ומה הטעם?
- 2) חצובה, האם צריכה ליבון חמור או קל או סגי בהגעלה, ומה הטעם, ומה הדין בדיעבד?

סעיף ה

- יד. סכס אופני ההכשרה וההגעלה ;
- 1) כלים שתשמישן בכלי ראשון?
- 2) כלים שתשמישן בכלי שני?
- 3) כלים שתשמישן בעירו מכלי ראשון?
- 4) כלים שיש להם סדקים או גומות או חלודה בתוך הכלי, או כיסוי כלים המחובר ע"י צירים, או סירים עם ידיות?

סעיף ו

- טו. 1) קערות שלפעמים משתמש בכלי ראשון ולפעמים בעירו מכלי ראשון, איך הוא הכשרו, לכתחילה ובדיעבד?
- 2) ומה הדין אם ידוע שתוך מעת לעת השתמשו בו חמץ בכלי ראשון דווקא או על ידי אור?
- טז. 1) כלי שתיה שתשמישן בצונן, האם צריכים הגעלה או סגי בשטיפה, ומהו המנהג לכתחילה ובדיעבד?
- 2) קערות גדולות שאי אפשר להכניסן לתוך כלי ראשון, וכן שולחנות וספסלים וכיו"ב, איך מכשירין אותם?
- 3) והאם דבר זה מועיל גם בקערות שיש להם בליטות כמו כפתורים ופרחים, והטעם?

סעיף ז

- ז. 1) כפות העשויות מקרן, האם מועיל להן הגעלה, ומה הטעם?
- 2) ומה הדין אם רק הידית עשוי מקרן?
- 3) ומה הדין בכפות העשויות מצדפים?

סעיף ח

יח. האם מועיל הגעלה לכלי עץ, כלי אבן, כלי עצם, כלי גללים?

סעיף י

יט. סלים שמולחים בהם הבשר, האם צריכים הגעלה, ואיך, לכתחילה ובדיעבד, ומה הטעם?

סעיף יא

- כ. (1) מחבת שמטגנים בה עם שמן או עם שומן, האם צריכה ליבון חמור או קל או דסגי בהגעלה, ומה הטעם?
(2) תבניות אפיה האם צריכים ליבון או דסגי בהגעלה?

סעיף יב

- כא. ידות הכלים - של מתכות או חרס או עץ - צריכים לכתחילה הגעלה.
(2) מהן הטעמים שהצריכו הגעלה לידות הכלים?
(3) ומה הדין בדיעבד אם לא הגעילו הידות - כשרוצה להשתמש בפסח או שנשתמש כבר?
(4) ומה הדין בדיעבד אם לא הגעילו הידות - ויודע שנשתמשו הידות בחמץ בחמין?

סעיף יג

- כב. (1) כלי שיש בו טלאי מבפנים, האם צריך להסירו לפני ההגעלה - כשקדמה הטלאי לבליעת האיסור או שקדמה בליעת האיסור לטלאי, ומה הטעם?
(2) רושם שעושים האומנים בתוך כלים האם מותר להגעילן?

סעיף יד

- כג. (1) כיסוי של ברזל שמכסים בו הקדירה, האם צריך הגעלה, ומה הטעם?
(2) אם נתנוהו בפסח על הקדירה בלא הגעלה, מה דין התבשיל והקדירה?
(3) ומה הדין אם נזכר מיד והסירו כשהוא עדיין יבש, ומה הטעם?
(4) ומה הדין אם שהה מעט בענין שיש לחוש שמא התחיל צד הפנימי להזיע?
(5) ומה הדין אם נתנוהו על הקדירה בערב פסח אחר שש שעות, והטעם?

סעיף טו

- כד. (1) כיסוי של ברזל שמשימין על החררה כשנאפית על הכירה, האם צריך ליבון חמור או קל או הגעלה, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם היה אינו בן יומו?

סעיף טז

- כה. (1) מדוכה, של עץ או של אבן ומתכות, האם מותרת בהגעלה או שצריכה ליבון חמור או קל, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם היא גדולה שאינו יכול להכניסה ליורה?
כו. (1) מה הדין במדוכות קטנות שלנו שאין דכין בהם חמץ, לכתחילה ובדיעבד?
(2) מדוכה של איסור בשאר ימות השנה, האם סגי בהגעלה?
כז. מהו המנהג שכתב הרמ"א לגבי מדוכה של מתכות או חרס, ולגבי מדוכה של עץ?

סעיף יז

- כח. הדף שעורכין עליו כל השנה וכן עריבה שלשין בה, האם מועיל להם הגעלה - כשנעשה מחתיכה אחת או מנסרים הרבה?
כט. (1) מהו המנהג שכתב הרמ"א בזה, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם הדף או העריבה הם של מתכות?
ל. (1) במקום שצריך הגעלה, האם מהני קליפה?
(2) האם קליפה והגעלה ביחד מהני אף להמנהג שכתב הרמ"א?